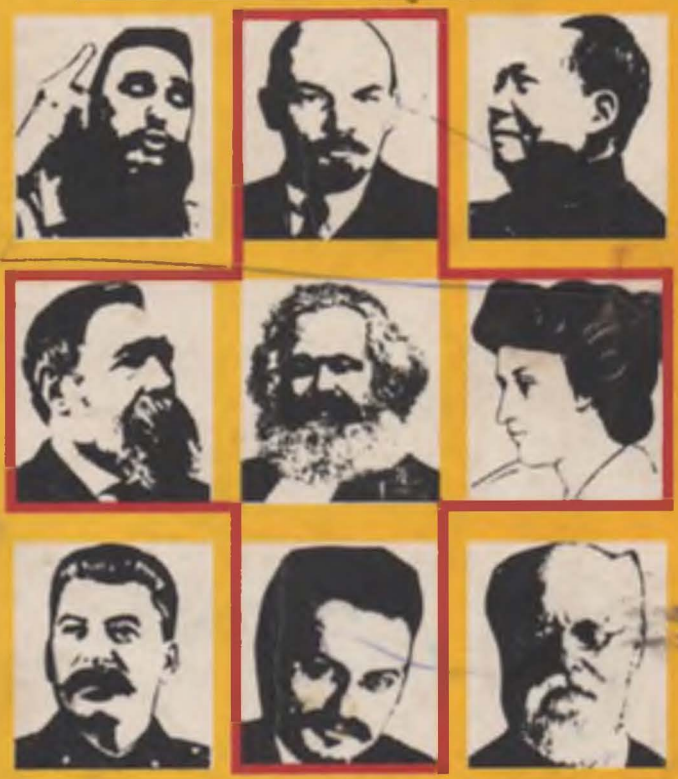
Gerçek marksist gelenek nedir?

John Molyneux

Çeviren: Melike Çakırer

Gerçek marksist gelenek

John Molyneux

Çeviren:
Melike Çakırer

Uluslararası Yayıncılık Ltd. Şti.
Z Yayınları

P. K. 28
80072 Beyoğlu - İstanbul
0212 251 3981

Gerçek marksist gelenek nedir?
Özgün adı: What is the real Marxist tradition
İngilizce basımı, Bookmarks 1985

Birinci baskı: Haziran 1997
ISBN 975 7972 10 X
© Bütün Türkçe yayın hakları
Uluslararası Yayıncılık Limited Şirketi'ne aittir.

Çeviren: **Melike Çakırer**
Yayına hazırlayan: **Özden Dönmez - Ahmet Kılcı**
Kapak: **Levent Şensever**

Dizgi: Uluslararası Yayıncılık
Baskı: Yön Matbaacılık
Kapak baskı: Yön Matbaacılık

İçindekiler

5
Birinci Bölüm
Marksizm nedir?

10 Marksizmin sınıf temeli
15 Marksizmin bilimselliği
20 Pratikten teoriye

37
İkinci Bölüm
Marksizmin revizyonları

40 Kautskicilik
50 Stalinizm
67 Üçüncü Dünya milliyetçiliği
81 Gerçek marksist gelenek

84
Notlar

Birinci bölüm

Marksizm nedir?

Özel yaşamda bir insanın kendisi hakında düşündükleri ve söyledikleri ile o insanın gerçekte ne olduğu ve ne yaptığı arasındaki ayrım gibi, tarihsel mücadelelerde partilerin sözleri ve vaatleriyle onların gerçek yapıları ve gerçek çıkarları arasında, kendileri hakkında sahip oldukları düşüncelerle onların gerçekte ne oldukları arasında daha dikkatli bir ayrım yapılması gerekir.

Karl Marks: *Louis Bonaparte'ın 18. Brumaire'i.*

Marks, 'Bütün bildiğim benim bir marksist olmadığımdır' demişti. 1870'lerde diyalektiğin zekice bir ifadesi olan bu espri, zaman içinde temel bir siyasi sorun durumuna dönüştü. Marks'ın ölümünü izleyen yüz yıllık zaman dilimi, birbirinden farklı ve çatışma içinde olan sayısız çoklukta 'marksizm'in ortaya çıkışına tanık oldu. Marks'ın ölümünün yüzüncü yıldönümü, bu özgül düğümü çözmeye girişmek, hangi düşünce ve savların marksizm olarak nitelendirebilecekleri konusunda gerekli kriterleri ortaya koymak ve böylece 'Gerçek marksist gelenek nedir?' sorusuna bir yanıt getirmek için uygun bir zaman. Ancak, gelin ilkin sorunun boyutları hakkında net bir fikre sahip olmaya çalışalım.

Sorun, kendilerini marksist olarak isimlendiren insanların belli bazı konularda (örneğin 'kar oranının düşme eğilimi' ya da Sovyetler Birliği'nin sınıf karakteri) birbirlerinden farklı düşüncelere sahip olmaları değil: Bunu, dinamik

bir niteliğe sahip her demokratik hareket açısından doğal ve kabul edilebilir bir şey olarak görmek gerek. Asıl sorun, 'marksistler'in sık sık birbirlerini tutuklarken, öldürürken, birbirleriyle savaşırlarken görülmeleri ve, daha önemlisi, çağımızın bütün büyük toplumsal çatışmalarında marksistliği kendiliğinden menkul 'marksistler'in devrimci barikatın birbirine karşıt taraflarında yer alıyor olmaları: 1917'de Plekhanov ile Lenin'in, 1919'da Kautsky ile Luxemburg'un, 1936 yılında Barselona'da Komünistlerle POUM'un, 1956'da Macaristan'ın ve 1981'de Polonya'nın durumunda olduğu gibi.

Kuşkusuz, böyle bir sorunu bütünüyle yadsıyan, 'gerçek' marksizmin ne olduğunu araştırmanın anlamsız olduğunu, kendisini bu şekilde tanımlayan herkesin marksist sayılması gerektiğini ileri sürenler olabilir. Bu yaklaşım, kendilerine bütün marksistleri Joe Stalin'le ve Kamboçya kasabı Pol Pot ile özdeş tutarak marksizmi tümden aşağılama olanağı sağladığı için burjuvazinin ve onun kaba ideologlarının işine gelen bir yaklaşımdır. Diğer yandan, bu yaklaşım akademik marksistlerin de işine gelir; çünkü, böylece Avusturya marksistleri'nden Althussercilere varıncaya kadar her düşünce okuluna 'marksistler için rehber' adı altında sayısız çoklukta yol gösterici kitapçık üretebilirler.

Bu tür bir yaklaşım, esas olarak, pratik dünya ile bağı olmayan bir düşünüş tarzının ürünüdür. Eylem, özellikle siyasal eylem, pratikte olduğu kadar teoride de kesinlik ve netlik gerektirir. Salt dünyayı yorumlamakla ve bunu bir geçim aracı haline getirmekle yetinmeyip ayrıca dünyayı değiştirmek isteyen marksistler bu sorunla yüzleşmek, gerçek olanla sahte olan arasına bir ayrım çizgisi çekmek zorundadırlar.

Böyle bir ayrım çizgisi çekmeye çalışmanın yollarından biri, marksizmi Marks'ın yapıtlarıyla özdeşleştirmek ve onun izleyicilerinin marksist olup olmadığını onların bu ustanın yazdıklarına sadakat derecesine göre ölçmek olabilir. Ancak, bu da skolastik, hatta dinsel bir yaklaşımdır. Böyle

bir yaklaşımın üzerinden atladığı önemli gerçek şudur ki, eğer marksizm Engels'in söylediği gibi bir 'dogma değil, bir eylem kılavuzu' olduğu doğru ise, bu durumda marksizmin canlı, gelişen bir teori olması, sürekli gelişim yeteneği göstermesi, sürekli değişim halindeki gerçekliği çözümleyebilmesi ve bu değişimlere karşılıklar getirebilmesi gerekir -söz konusu olan gerçeklik ise Marks'ın döneminden bugüne muazzam değişimlere uğramış bir gerçekliktir. Bizler, tarihsel nedenlerden ötürü bu teoriyi onun geliştirilmesine en çok katkıda bulunmuş kişinin ismiyle anıyor olsak da, teorinin kendisini o kişinin yazdıklarına indirgeyerek ve bu yazılanlarla sınırlandırarak onu yoksullaştıramayız. Troçki'nin de söylediği gibi, 'marksizm her şeyden önce bir çözümleme yöntemidir -yazılı metinleri değil, toplumsal ilişkileri çözümlemenin yöntemi.'[1]

Troçki'den yaptığımız bu alıntı, soruna alternatif bir çözümün ne olabileceğine işaret eder -bu, Macar marksist George Lukacs tarafından benimsenmiş bir çözümdür. Lukacs, *Tarih Ve Sınıf Bilinci* adlı yapıtında 'Ortodoks marksizm nedir?' diye sorar ve bu soruyu şu şekilde yanıtlar:

> 'Ortodoks marksizm... Marks'ın araştırmalarının sonuçlarının eleştirilmeksizin kabul edilmesi anlamına gelmez. Ortodoks marksizm ne şu ya da bu teze duyulan bir'inanç', ne de 'kutsal' bir kitabın tefsiridir. Aksine, ortodoksluk yalnızca yönteme işaret eder.'[2]

Bu, gelişmeye duyulan gereksinimi hesaba katan ve marksizm açısından merkezi öneme sahip olduğu kuşkusuz olan diyalektik yöntem öğesini de içeren ciddi bir yaklaşımdır. Bununla birlikte, Lukacs'ın önerisi bizim çözmeye çalıştığımız soruna bir çözüm getirmede yetersiz kalır. Çünkü, Marks'ın yöntemi ile onun çözümlemeleri arasına böylesine keskin bir ayrım çizgisi koymak mümkün olmadığı gibi, marksizmin temel içeriğinin yalnızca yöntem öğesine indirgenmesi de olası değildir.[3] Bu durum, Lukacs'ın

kendi önerisine açıklık getirirken verdiği örnekte açıkça gözlenir:

> 'Argümanımıza açıklık getirmek üzere, bir an için son zamanlarda yapılan araştırmaların ilk kez ve kesin olarak Marks'ın tek tek bütün tezlerinin yanlışlığını kanıtlamış olduklarını varsayalım. Böyle bir şey gerçekleşmiş olsaydı bile, her ciddi 'ortodoks' marksist bu modern bulguları herhangi bir çekince getirmeksizin ve Marks'ın tezlerini büsbütün reddetmeksizin -yani kendi ortodoksluğundan bir an için bile vazgeçmeksizin- kabul etmeye hala yetenekli olurdu.'(4)

Oysa gerçek bunun tam tersidir. Örneğin, eğer kapitalizm Marks'ın kapitalist gelişmenin dinamiğine ilişkin geliştirmiş olduğu bütün bir çözümlemenin yanlışlığına işaret eder bir biçimde içsel bir rekabete ve çelişkilere sahip olmaksızın ve 'ya sosyalizm ya barbarlık' sloganını geçersizleştirerek yeni bir evrensel bürokratik toplum biçimine evrilmiş olsaydı, böyle bir durumda marksizm açıkça yanlışlanmış ve bu öngörünün savunucuları olanlar -Max Weber, Bruno Rizzi ve James Burnham- haklı çıkmış olurlardı. Troçki'nin bu varsayımsal perspektifi değerlendirirken söylediği gibi, böyle bir durumda 'kapitalist toplumun iç çelişkileri üzerine inşa edilmiş olan sosyalist programın bir Ütopya'dan başka bir şey olmadığını kabullenmek dışında yapacak bir şey kalmazdı'.(5)

Daha önce sözü edilen argüman, marksizmin belli bazı temel çözümlemelerle ve önermelerle **birleştirilmiş** bir yöntem olarak tanımlanması gerektiğini önerir görünüyor. Ancak, bir çözüm gibi sunulan bu öneri gerçekte sorunu bir adım geriye iter. Çünkü, bu öneri, 'Hangi çözümlemelerin ve önermelerin temel, hangilerinin ikincil oldukları hangi kritere göre tespit edilebilir?' sorusuna bir yanıt getirmez. Dahası, böyle bir yaklaşım teorik sektercilik tehlikesini, yani marksizmin 'her sorunda doğruluğu kanıtlanmış

hat' olarak tanımlanması tehlikesini beraberinde taşır; böyle bir perspektif, mantıksal olarak, bizi örneğin parti konusunda Lenin'den farklı düşünen Luxemburg'un, ya da başlangıçta Rus Devrimi'nin karakterinin burjuva olacağını öne sürmüş olan Lenin'in marksist olmadıklarını öne sürmeye kadar götürür.

Şu halde, bu kısırdöngüden nasıl çıkabiliriz? Bunun yolu Marks'ın çalışmalarından belli bazı tezleri alıp öne çıkarmaktan değil, marksist teoriyi marksizmi bir bütün olarak görmek üzere kullanmaktan geçer.

1

Marksizmin sınıf temeli

Marks'a göre, 'toplumsal bilinç toplumsal varoluşu değil, toplumsal varoluş toplumsal bilinci belirler.'[6] Dolayısıyla, herhangi bir felsefenin, teorinin ya da ideolojinin kavranması ve tanımlanması ilkin ve öncelikli olarak, onun temelini oluşturan 'toplumsal varoluş'un açığa çıkrılması sorunudur.

Nitekim, Marks genel olarak dine 'henüz kendisine vakıf olamamış ya da kendisini yeniden yitirmiş insanın öz bilinci ve farkındalığı' olarak yaklaşır.[7] Marks şunu yazar: 'Bu devlet, bu toplum dinin dünya karşısındaki ters yüz edilmiş tavrını üretir, çünkü kendileri de ters yüz edilmiş bir dünyanın öğeleridirler.'[8] Dünyevi ailenin,Kutsal Aile'nin sırrı olduğunu gösterir.[9] Benzer şekilde, Engels ilk dönemlerindeki Hıristiyanlığı 'kölelerin ve azat edilmiş kölelerin... Roma tarafından boyunduruk altına alınmış ya da dağıtılmış halkların dini' olarak değerlendirir.[10]

Marks, *Komünist Manifesto*'da, o dönem varolan çeşitli 'sosyalizm' okullarını doğrudan doğruya bunların temsil ettikleri sınıf çıkarlarına göre tanımlar ve feodal sosyalizmden, küçük-burjuva sosyalizminden, burjuva sosyalizminden vb. söz eder. Benzer şekilde, daha sonraki dönemde, Troçki faşist ideolojinin kaynağının tıpkı faşist hareket gibi sermaye ve emek arasında sıkışıp kalmış küçük-burjuvazinin sınıfsal konumu olduğunu gösterir. Bu konuda sayısız çoklukta örnek verilebilir; burada dikkat çekmek istediğimiz

nokta şu ki, aynı yöntem marksizmin kendisine de uygulanmalıdır -ve hiç kuşkusuz Marks ve Engels'in bizzat izledikleri yöntemsel süreç de bu olmuştur.

Engels *Anti-Dühring* başlıklı yapıtına şu savla başlar: 'Modern sosyalizm, kendi içeriği içinde, en başta, bir yandan modern toplum içinde mülk sahipleriyle mülksüzler, kapitalistlerle ücretli işçiler arasındaki sınıf çelişkilerinin, diğer yandan üretime egemen olan anrşinin kabulüdür.'[11] marksizmin söz konusu bu çelişkilerin proleteryanın yani sanayideki işçi sınıfının bakış açısıyla kabulü olduğunu söylersek Engels'in bu tanımlamasını tamamlamış oluruz. Marks'm *Felsefenin Sefaleti*'nde belirtmiş olduğu gibi, 'tıpkı ekonomistlerin burjuva sınıfın bilimsel temsilcileri olmaları gibi, Sosyalistler ve Komünistler de proleter sınıfın teorisyenleridirler'.[12] Ve *Komünist Manifesto*'da: 'Komünistlerin teorik çıkarsamaları hiçbir şekilde şu veya bu sözde evrensel reformcu tarafından icat edilmiş veya keşfedilmiş fikirlere ya da ilkelere dayanmaz. Komünistler, genel terimlerle söylersek, yalnızca, varolan bir sınıf mücadelesinden, hemen gözlerimizin önünde yaşanmakta olan tarihsel bir hareketten kaynaklanan fiili ilişkileri ifade ederler.'[13]

Komünist Manifesto'da yer alan aşağıdaki paragraf da çok büyük bir öneme sahiptir:

> 'Komünistler diğer işçi sınıfı partilerinden yalnızca şu noktalarda ayrılırlar: 1. Farklı ülkelerin proleterlerinin ulusal mücadelelerinde, her tür ulusallıktan bağımsız olarak proleteryanın bütününün ortak çıkarlarına işaret ederler ve bunları öne çıkarırlar. 2. İşçi sınıfının burjuvaziye karşı verdiği mücadelenin içinden geçmek zorunda olduğu çeşitli gelişim aşamalarında, her zaman ve her yerde bir bütün olarak hareketin çıkarlarını temsil ederler.'[14]

Bu pasaj, söz konusu olan şeyin işçi sınıfın şu ya da bu kesiminin değil, sınıfın bütününün çıkarlarının ulusallıktan bağımsız olarak (bugün buna ırk ve cinsiyet öğelerini

eklemek de mümkün) savunulması ilkesini açıkça dile getirerek, marksizmi işçi sınıfının teorisi olarak formüle eden tanımlamayı genişletir ve ona açıklık kazandırır. Bu suretle, kökeninde sınıfın bütüncül çıkarlarından sınıf içindeki belli ulusal, yerel ya da ayrıcalıklı grupların geçici çıkarları uğruna vazgeçilmesi yatan oportünizmin teşhisi ve eleştirilmesi için bir hareket noktası sunar.

Bizim önerdiğimiz tanımlama yalnızca toplumsal değil, fakat ayrıca tarihsel bir tanımlamadır. Böyle bir tanım marksizmin neden belli bir zaman içinde ortaya çıkmış olduğu sorusuna da açıklık getirir. Sömürü ve baskı binlerce yıl boyunca var olmuştur ve aynı şey aldığı ilk formlar içindeki kapitalizm için de geçerlidir. Ama, marksizmin ortaya çıkması ancak kapitalizm üretici güçleri ve onlarla birlikte proleteryayı belli bir noktaya kadar -proleteryanın kapitalizmi yıkma potansiyeline erişebildiği noktaya kadar- geliştirdiği zaman mümkün olabilmiştir. Burada, Marks'ın marksizme varmasının onun 1843 sonlarında Paris'teki devrimci işçi çevreleriyle olan ilişkisi temelinde gerçekleşmiş olduğunu vurgulamamız gerekir. Marks'm 'radikal bir sınıfın şekillenişi'ni keşfetmesi ve proleteryanm yanında saf tuttuğunu ilan etmesi sahip olduğu bu ilişkiler sayesinde gerçekleşmiştir. Marks o sıralar şunları yazıyordu: 'Proleterya o zamana kadar var olan dünya düzeninin sonuna gelindiğini ilan ettiğinde, aslında ilan ettiği şey kendi varlığının gizidir, çünkü kendi varlığı gerçekte bu düzenin sonuna gelinmesini ifade eder.'[15]

Marksizmin orijinine ilişkin bu yaklaşım, Kautsky'nin ileri sürdüğü ve Lenin'in *Ne Yapmalı?*'da sosyalizmin işçi sınıfına 'dışardan' verilmesi gerektiği yolundaki argümanının bir parçası olarak benimsediği yaklaşımından önemli ölçüde ayrılır. Kautsky şunları yazmıştır: 'Sosyalizm ve sınıf mücadelesi yan yana doğup gelişir, yani bunlardan biri diğerinden doğmaz... Bilimin taşıyıcısı proleterya değil, burjuva aydın kesimdir.'[16] Lenin ise şunu ileri sürmüştür: 'Rusya'da sosyal demokrasinin teorik doktrini işçi sınıfı hareke-

tinin kendiliğinden gelişiminden bütünüyle bağımsız bir şekilde ortaya çıkmıştır; devrimci sosyalist aydın kesim arasındaki düşünsel gelişim sürecinin doğal ve kaçınılmaz bir sonucu olarak doğmuştur.'[17] Bir başka çalışmamda[18] bu yaklaşımı çürütmeye ve bunun zararlı sonuçlarını göstermeye çalıştım, Lenin'in 1905'teki devrimci işçi sınıfı deneyimiyle birlikte bu yaklaşımdan uzaklaşmaya başladığına işaret ettim. Burada yalnızca şu kadarını söylemekle yetineyim ki, Kautsky-Lenin teorisi Marks'ın *Feuerbach Üzerine Tezler* ve *Komünist Manifesto*'da eleştirmiş olduğu salt yorumlayıcı (contemplative) materyalizmin bir örneğidir; Marks, adı geçen bu yapıtlarında sosyalist aydınların rolüne ilişkin kendi açıklamasını sunar. Buna göre, egemen sınıfın bir kesimi 'özellikle de burjuva ideologların tarihsel hareketi bir bütün olarak ve teorik açıdan kavrama düzeyine erişmiş olan bölümü' kendisini boşlukta sallanmaktan kurtarır ve 'proleteryaya yönelir'.[19] Bir kimsenin henüz tam olarak varlık kazanmamış ve kendisini savaş alanında henüz hissettirmemiş bir sınıfa 'yönelmesinin' mümkün olamayacağı açıktır -Rus işçi sınıfının Kautsky ve Lenin'in kendisini değerlendirdikleri dönemdeki durumu gibi.

Nihayet, marksizmin sınıf temelini değerlendirirken, marksizmin yalnızca proleteryanın kapitalizme karşı direnişinin ve kapitalizme karşı mücadelesinin teorisi değil, ayrıca ve her şeyden önce proleteryanın zaferinin teorisi olduğunu vurgulamak gerekir. Bu nokta, masa başında sınıflar ve sınıf mücadeleleri keşfedilmesine karşı çıkan Marks'ın kendisi tarafmdan da vurgulanmıştır:

> 'Burjuva tarihçiler bu sınıf mücadelesinin tarihsel gelişimini, burjuva ekonomistler ise sınıfların ekonomik yapılarını benden çok önce açıkladılar. Benim yaptığımda yeni olan şey şunların kanıtlanmasıydı: 1) Sınıfların varlığı yalnızca gelişim süreci içindeki belli tarihsel aşamalara bağlıdır; 2) Sınıf mücadelesi kaçınılmaz olarak proleterya diktatörlüğüne varır ve 3) bu diktatörlük yalnızca

tüm sınıflann ortadan kalkmasına ve sınıfsız bir toplu-ma geçişi tesis eder.'[20]

Lenin bu noktayı daha güçlü bir biçimde vurgular; *Devlet Ve Devrim*'de şunu ileri sürer: 'Bir marksist sınıf mücadelesinin kabulünü proleterya diktatörlüğünün kabulüne kadar genişleten kişidir... marksizmin gerçek kavranışının ve kabulünün test edilmesindeki denektaşı da budur.'[21] Lenin'in bu savı, herkesten önce, onyıllarca kendisini marksist ortodokslukta son isim olarak sunmuş, ama buna rağmen Rusya'daki işçi devrimine sırtını dönmüş olan Kautsky'ye karşı yöneltilmişti. Bununla birlikte, marksizmle toplumu yorumlamanın bir yöntemi olarak 'ilgilenen', hatta marksizmi bu bağlamıda savunan, ama teori ve pratikte işçi iktidarı için mücadeleye bütünüyle ilgisiz kalan pek çok entellektüelin bulunduğu günümüzde Lenin'in savı geçerliliğini bütünüyle koruyor.

Buraya kadar, marksizmi proleteryanın teorisi olarak formüle eden çözümlemenin üç unsuru içerdiğini gördük: uluslararası düzeyde işçi sınıfının bütününün ortak çıkarlarının teorisi olarak marksizm; modern proleteryanın doğuşunun ve onun kapitalizme karşı mücadelesinde kaydettiği gelişmelerin ürünü olarak marksizm; işçi sınıfının zaferinin teorisi olarak marksizm. Bu üç unsuru en eksiksiz biçimde özetleyen tanım şudur: Marksizm **uluslararası proleterya devriminin teorisidir.**

2

Marksizmin bilimselliği

Pek çok kişi, marksizmin belli bir toplumsal sınıfın teorisi olarak tanımlanması ile onun bilimsel bir teori olduğu savının birbirine bağdaşmadığını düşünür. Bu argüman iki yönlü olarak ortaya konur. Bazı insanlar marksizmin belli bir toplumsal sınıfa dayandığını kabul eder, bundan ötürü de onun bilimsel olmadığını öne sürerler. Bu yaklaşımın en önde gelen temsilcisi sosyolog Karl Mannheim'dır.[22] Bazıları ise, marksizmin bir bilim olduğunu söyler, dolayısıyla onun hareket noktasının proleteryanın bakış açısı olamayacağını savlarlar. Bu fikrin en önemli çağdaş temsilcisi, böyle bir tanımlamanın marksizmi 'ideoloji düzeyi'ne indirgediğini ileri süren Althusser'dir. Bütün bu itirazlar ikili bir kafa karışıklığının ürünüdür. Bunlardan biri doğal bilimlerin niteliğine, ikincisi ise doğal bilimlerle toplumsal bilim arasındaki ilişkinin niteliğine ilişkindir.

Doğal bilimin tam, 'nesnel' ve toplumsal olmayan bir biçimde belirlenmiş bilgi sunduğu düşünülür ve bu yüzden 'nesnel' toplumsal bilim için model olarak alınır. Ne var ki, doğal bilime ilişkin bu bakış açısının kendisi de toplumsal bir üründür. Son çözümlemede, söz konusu bu bakış açısı bilim ile burjuvazi arasında varlığı feodalizme karşı mücadele ve modern üretimin gelişimi açısından zorunlu olan ittifaktan kaynaklanır. Tıpkı burjuvazinin kapitalizmin yasalarını doğal ve ebedi göstermiş olması gibi, söz konusu bu bakış açısı da bilimin başarılarını mutlak gerçekler gibi

göstermiştir. Oysa, bilimin tarihi, doğal bilimin gelişen pratik insan gereksinimlerinin itkisi altında üretilen ve karşılık olarak belli görevlerin yerine getirilmesini olanaklı kılarak kendi gerçeklerini pratikte yansıtan bir dizi geçici ve göreli gerçeklerden oluştuğunu gösterir.[23] Bu yüzden, doğal bilim mutlak değil tarihseldir ve değişim içindedir.

Marksizm de dahil olmak üzere, bütün bir toplumsal bilim hiç kuşkusuz aynı sınırlamalara tabidir, fakat doğal bilim ile toplumsal bilim arasında temel bir farklılık da vardır. Doğal bilim, toplumsal bilimde olmayan bir nesnelliğe[24] sahiptir. Bunun iki nedeni vardır.

Birincisi, bilgi her zaman için bilen ile bilinen, yani özne ile nesne arasındaki bir ilişkidir. Doğal bilimde, bilgi nesnesi olan doğa insanoğlunun dışında olan bir varlıktır. Oysa toplum insanoğlunun kendisidir; insanlar arasındaki ilişkilerin bütünüdür.[25] Doğa ve doğa yasaları insanlık tarafından yaratılmazlar. Oysa toplum ve toplum yasaları için durum bunun tersidir. Doğal dünya, değiştirilmesi mümkün olmayan doğa yasaları temelinde, erkekler ve kadınlar tarafından dönüşüme uğratılabilir. Buna karşılık, toplumsal yasalar değiştirilebilirler.

Bu farklılıkların sonucu şudur ki, bütün insanlar doğa yasaları karşısında kabaca aynı ilişki içinde kalırlarken, toplum yasaları karşısında dikkate değer ölçüde farklı ilişkiler içindedirler. Nitekim, yerçekimi yasasının bir sonucu olarak, Pisa Kulesi'nin tepesinden aşağı bırakılan bir işçi ile bir kapitalist yere aynı şiddetle çarpacak ve aynı akibete uğrayacaktır. Oysa, değer yasası işçi ile kapitalist açısından aynı sonuçları doğurmaz -söz konusu yasa biri için yoksulluk, diğeri için zenginlik üretir. Bu ise, 'proleter' doğa bilimin 'burjuva' doğal bilimin karşıtı olduğunu öneren fikrin stalinist bir saçmalık olduğuna işaret eder.[26] Ancak, '[toplumsal] bilimden ücret-köleliğine dayalı bir toplumda tarafsız olmasını beklemek, işverenlerden işçi ücretlerin artırılıp sermayenin karının azaltılması gerektiği önerisi karşısında tarafsız bir tutum takınmalarını ummak kadar saf ve

budalaca olur'.[27]

İkincisi, bilginin amacı gerçekliğin değiştirilmesine yardımcı olmaktır. Bu hem doğal, hem de toplumsal bilim için aynı ölçüde geçerlidir. Burjuvazi, sermaye birikiminin gerçekleşebilmesi açısından, sürekli değişmeye yazgılı olan doğayı değiştirmede bir çıkara sahiptir. Bu yüzden de burjuvazinin doğal bilime gereksinimi vardır. Oysa, toplum açısından, burjuvazinin başta gelen çıkarı toplumun değiştirilmesi değil, olduğu gibi muhafaza edilmesidir. Dolayısıyla, burjuvazinin temel gereksinimi toplumsal bilgi değil, toplumsal gerekçelendiriş, yani ideolojidir.[28]

Dolayısıyla, burjuva toplum bilimi sayılan şeyin büyük bölümü açıklayıcı bir bilim değildir. Hatta burjuvazi için bile pratik ya da işlevsel değil, yalnızca mazur gösterici ve gizemleştiricidir. Bunun en iyi örnekleri, ekonomide marjinal fayda değer teorisi (marginal utility theory of value) ile siyasette çoğulcu iktidar teorisidir (pluralist theory of power). Kuşkusuz burjuvazi toplumu belli sınırlar içinde, yani kapitalist üretim tarzının sınırları içinde değiştirmeye gereksinim duyar; dolayısıyla, burjuva toplumsal bilim belli ölçüler içinde gerçek bilgi de sunar -bu bilginin kapitalizme karşı kullanılması da mümkündür. Ne var ki, söz konusu bu bilgi, her zaman, kavranması güçleştirilmiş tahrifata uğratılmış olan ve toplumun bir bütün olarak ve gerçekçi bir biçimde kavranmasını engelleyen teorik bir çerçeveye oturtulur. Hem toplumun bir bütün olarak kavranmasıyla ilgili, hem de buna yetenekli olan yegane sınıf, toplumu bir bütün olarak dönüşüme uğratmakla ilgili ve buna yetenekli olan sınıftır -yani proleteryadır. Marks'ın söylediği gibi, 'belli bir dönemde devrimci fikirlerin var olması devrimci bir sınıfın varlığını öngerektirir'.[29]

Dolayısıyla, marksizmin sınıf temeli, onu bilimsel temelinden uzaklaştırmak şöyle dursun, onun bilimsel bir karaktere sahip olmasını olanaklı kılan şeydir.

Bu bakış açısına karşı ileri sürülen bir diğer argüman - ki aslında yukarıda değindiğimiz yaklaşımın uzantısıdır, bu

bakış açısının yanlış bir biçimde marksizmin uygulanabilirliğini daraltıp sınırlandırdığını ileri sürer. Bu argüman, Lukacs'ın sonraki dönemlerinde ileri sürdüğü bir argümandır. 1924 yılında Lenin'e ilişkin çalışmasına 'Tarihsel materyalizm proleter devrimin teorisidir'[30] ifadesiyle başlamış olan Lukacs, 1967'de kaleme aldığı Postcript'te bu önermeyi 'o zamanlar sahip olduğu önyargıların bir ürünü' olarak yadsır ve böyle bir tanımlamanın 'tarihsel materyalizmi tek bir boyuta indirgeyerek onun gerçek ve yöntemsel değerini -toplumsal evrenselliğini- sakatladığını' ileri sürer.[31]

Lukacs'tan gelen bu itiraz yanlıştır, çünkü marksizmin bir sınıf teorisi olarak tanımlanması hiçbir biçimde onun salt proleter mücadelenin ya da salt kapitalist toplumun çözümlemesiyle (her ne kadar temel hedefi bu olsa da) sınırlı kalmasına yol açmaz. marksizm aracılığıyla bütün bir insanlık tarihini içinde bulunulan güne kadar proleteryanın bakış açısından çözümlemek pekala mümkündür. Örneğin Engels'in 'Maymundan İnsana Geçişte Emeğin Rolü' başlıklı makalesi bu söylediğimizin doğruluğuna tanıklık eder. Adı geçen makalenin merkezi fikri, 'emeğin insanoğlunun varoluşunun en başta gelen temel koşulu..., bir bakıma insanı yaratan şeyin emek olduğu' fikridir.[32] Bu çıkarsamaya ancak modern işçi sınıfının emeğinin kavranmasıyla varılabilmiştir[33] ve bu fikiri daha Marks ile Engels ve Darvin antropolojik çalışmalara girişmezden önce kaleme alınmış *1844 El Yazmaları* ve *Alman İdeolojisi*[34] içinde embriyo halinde gözlemek mümkündür.

Dahası, Engels söz konusu bu makalesinde bu önermesinden siyasi bir sonuç çıkarmayı da ihmal etmemiştir; vardığı siyasi sonuç 'şimdiye kadar sahip olunan üretim tarzının bütünüyle dönüştürülmesi' zorunluluğudur.[35] Lukacs'ın varhğını gerekli gördüğü 'toplumsal evrensellik' ise marksizm tarafından içerilmektedir, çünkü marksizm evrensel bir sınıf olan proleteryanın çıkarlarını temel alır - proleterya, tüm insanlığın geleceğinin ve kurtuluşunun taşıyıcısı olması ve ne kendi üzerinde kendisini yöntecek bir

sınıfa, ne de kendi altında sömürebileceği bir sınıfa gereksinim duymaması, dolayısıyla bütün insanlığın bizzat kendisi olma potansiyeline sahip olması anlamında evrensel bir sınıftır. Lukacs'ın söz konusu itirazı onun marksizmi daha geniş bir pencereden veya daha derin bir biçimde algıladığına değil, yalnızca bu teorisyenin stalinizmin içine çekilerek devrimci ve sınıfsal tutumundan uzaklaşmış olduğuna işaret eder.

3

Pratikten teoriye

Marksizmin proleterya devriminin teorik ifadesi olmasının marksizmin özünü teşkil ettiği savının tamamlanması için, proleteryanın varoluş koşulları ve mücadele içinde karşı karşıya geldiği görevleri (toplumsal pratik) ile marksist teorinin başlıca önermeleri arasındaki bağların ortaya konması zorunludur. Bu zorunluluğun kapsamlı ve ayrıntılı olarak yerine getirilmesi bu ince kitabın amacını aşar; biz bu kitapta sözünü ettiğimiz bu bağların en önemli olanlarına genel olarak değinmekle yetineceğiz.

Gelin, marksizmin onun siyasal ilkeleri ve programı olarak isimlendirilebilecek yönlerine değinerek işe başlayalım. Bunlardan ilki enternasyonalizm. Enternasyonalizmin Marks'ın düşüncesinde merkezi bir rol oynadığına hiç kuşku yok; ancak, marksist enternasyonalizm anlayışının 'halkların uluslararası kardeşliği'[36]ne bağlılık gibi soyut, ahlaki (gerçekte burjuva liberal) yaklaşımlarla hiçbir müşterekliği yoktur. Marksist enternasyonalizm anlayışının temellendirildiği yer, kapitalist dünya pazarı tarafından yaratılmış ve bu sisteme karşı uluslararası bir mücadeleye girişmiş olan proleteryanm uluslararası bir sınıf olarak varlığıdır.

Komünist Manifesto'daki 'İşçilerin vatanları yoktur... Ulusal farklılıklar ve halklar arasındaki çelişkiler burjuvazinin gelişmesine, ticaretin özgürleşmesine, dünya pazarına, üretim tarzları (modes) ile bunlara karşılık düşen yaşam koşullarındaki aynılığa bağlı olarak hergün ve giderek artan oranda kaybolmaktadır' ifadesi, milliyetçi ideolojinin pro-

leterya üzerindeki sürekli nüfuzuna işaret edilerek sık sık bir abartma ya da açıkça görülür bir hata olmakla eleştirilmiştir. Ne var ki, söz konusu ifade iki düzeyde geçerliliğini korumaktadır. Birincisi, tamamlanmış bir gerçeklik olmaktan ziyade bir eğilime işaret eden bir ifade olarak. İkincisi ise proleteryanın diğer sınıflar karşısındaki özgüllüğünün bir ifadesi olarak. Japonya, Brezilya ve İngiltere'nin üretim tarzları (ve kültürleri), bugün bir yüzyıl önce olduğundan kesinlikle daha çok müşterekliğe sahiptir. Köylülüğe gelince, bu sınıfın uluslararası bilincinden ya da örgütlenmesinden ciddi olarak söz etmek bile olası değildir. Burjuvazinin uluslararasılığı ise, dünya ekonomisinin yaratıcısı olmasına ve pek çok uluslararası örgüte sahip olmasına rağmen, niteliksel açıdan proleteryanın uluslararası potansiyeli karşısında ikincil olma durumunu sürdürmektedir. Bu açıdan burjuvazinin varabileceği en yüksek düzey, rakip uluslararası bloklara karşı kurulan uluslararası blok ya da ittifaklardır ve bunlar bile ulusal çelişkiler yüzünden sürekli olarak bozulmaya uğramaktadır.

Belirtmiş olduğumuz gibi, marksist enternasyonalizmin temel karakteristiği bütünün (dünya işçi sınıfının çıkarlarının) parça (ulus) karşısındaki önceliğidir. Bir örnekle buna açıklık getirebiliriz: Kendi ülkesinden hiç ayrılmamış olan ve yalnızca kendi ana dilini konuşabilen, ama buna karşın savaş zamanında 'kendi' hükümetine karşı çıkan devrimci bir işçi, dünyanın çeşitli ülkelerini gezmiş, çok sayıda yabancı dil bilen, farklı kültürlerle tanışma şansı bulmuş, ama savaş sırasında kendi hükümetini destekleyen bilgili bir profesörden çok daha enternasyonalisttir. Yine, marksist enternasyonalizm, bütüne tanıdığı öncelik nedeniyle, uluslararası sınıfın çıkarları gerektirdiği zaman ulusların kendi kaderlerini tayin hakkının kabulü ve ulusal kurtuluş mücadelelerinin desteklenmesi ilkeleriyle son derece uyum içindedir.[37]

İkinci olarak, üretim araçları üzerinde devlet mülkiyeti ilkesine değinmek istiyoruz. Pek çokları (özellikle burju-

vazi ama aynı zamanda sayısız çoklukta sözde marksist) bunu marksizmin ve genel olarak sosyalizmin temel ilkesi olarak görmüştür. Bu düşünceyi benimsemiş olanlar sosyalistlerin gerekçelendirmeleri genellikle şu şekilde olur: Özel mülkiyet ile aynı şey demek olan kapitalizm akıldışı ve adaletsizdir, ekonomik krizlere, yoksulluğa, savaşa, vb. neden olur. Üretim devlet mülkiyetinde olsa ve ekonomide devlet planlaması olsa her şey çok daha iyi, daha akılcı, daha düzenli olur ve bütün bu kötülükler ortadan kalkar. Böyle bir gerekçeledirmeye sahip olanlar, proleteryanm mücadelesini bu amaca ulaşabilmenin bir aracı olarak görürler. Bunlar açısından, kendisini böyle bir amaca ulaşmanın aracı olarak sunan şu veya bu alternatif arasında -örneğin köylülüğe dayalı gerilla savaşı ile parlamenter süreç arasında- dikkate değer bir farklılık yoktur.

Marksistlerin gerekçelendirmesi ise bütünüyle farklıdır. Proleterya, kendisini sömüren ve baskı altında tutan burjuvaziye karşı sınıf mücadelesi içinde birbirine kenetlenir. Proleteryanın bu mücadeleyi kazanabilmesinin biricik yolu, onun burjuvaziyi siyasi olarak yenilgiye uğratması ve üretim araçlarının mülkiyetini kendi eline geçirmesidir. Bu ise, ancak proleteryanın kendi devletini yaratması ile mümkün olabilir. Sorun *Komünist Manifesto*'da şu şekilde ortaya konur:

> 'Yukanda gördüğümüz gibi, işçi sınıfının devrimindeki ilk adım proleteryayı egemen sınıf konumuna yükseltmek, demokrasi savaşını kazanmaktır. Proleterya, kendi siyasi üstünlüğünden, sermayeyi aşama aşama burjuvazinin elinden zorla çekip almak, bütün üretim araçlannı Devletin elinde, yani egemen sınıf olarak örgütlenmiş proleteryanm elinde toplamak ve üretici güçlerin sayısını olabildiğinci hızlı bir biçimde artırmak için yararlanacaktır.'

Devletçi sosyalistler için devlet mülkiyeti amaç, işçi

sınıfı ise araçtır. Marksizm için ise, işçi sınıfının kurtuluşu amaç, devlet mülkiyeti ise araçtır. Hal Draper tarafından 'sosyalizmin iki ruhu' şeklinde nitelendirilmiş olan bu farklılık son yüz yıllık zaman dilimi içinde muazzam bir öneme sahip olmuştur; nitekim çalışmamızın bundan sonraki bölümlerinde bu farklılığa tekrar tekrar değineceğiz.

Hiç kuşkusuz marksizmin nihai amacı olan sınıfsız toplum insanlığın çok öteden beri sahip olduğu bir özlemdir. Marksizmi bu konuda ayırt eden şey, onun sınıfsız toplumu gerçekçi ve gerçekleştirilebilir bir amaç olarak proleteryanın, yani 'toplum içindeki konumundan dolayı kendisini ancak tüm sınıf egemenliğine, her türden köleliğe ve sömürüye bütünüyle son vererek özgürleştirebilecek'[38] olan sınıfın gelişiminden türetmesidir. Bunu, yine *Komünist Manifesto*'dan bir alıntı yaparak pekiştirelim:

> 'Bugüne kadar toplumda üstünlüğü ele geçirmiş bütün sınıflar, sahip oldukları bu üstünlüğü, toplumu kendi mülk edinme koşullarına tabi kılarak sağlamlaştırmaya çalışmışlardır. Proleterler, kendilerine ait önceki mülk edinme biçimlerini ve dolayısıyla daha önceki her türden mülk edinme biçimini ortadan kaldırmadan toplumun üretici güçleri üzerinde egemenlik kuramazlar. Proleterler güvenceye alacakları ve sağlamlaştıracakları bir şeye sahip değillerdir; onların üslenmiş oldukları misyon bireysel mülkiyetin daha önceki bütün güvencelerini ve sigortalarını yıkmaktır.'

Teorik açıdan, kapitalizmden komünizme geçiş -proleterya diktatörlüğü, (yukarıda belirttiğimiz gibi) salt (!) proleter sınıf mücadelesinin zafer noktasına taşınması olarak düşünülmüştür. Bununla birlikte, bu diktatörlüğün özgül biçimi Marks veya herhangi bir diğer marksist teorisyen tarafından keşfedilmiş değildir; bu, devrimci işçilerin kendileri tarafından yaratılmıştır. Bunlar, ilk olarak, mevcut devlet aygıtını olduğu gibi almakla yetinilemeyeceğini ve onu

parçalamanın zorunlu olduğunu göstermiş olan, giriştikleri eylemlerle (tüm devlet memurlarına ortalama işçi ücretinin eşiti kadar ücret ödenmesi, seçilmiş delegelerin gerektiğinde geri çağırılabilmesi, sürekli ordunun yerine silahlı işçi milislerinin geçirilmesi, vd.) işçi demokrasisinin ilk ilkelerine işaret etmiş olan 1871 Kömünü'nün Parisli işçileridir. İkinci olarak, Petrograd (ve sonra tüm Rusya) işçilerini anmak gerekir; bunlar işçi iktidarına uygun düşen biricik örgütlenme biçimini -sovyetler ya da işçi meclisi- yaratmışlardır. Burada, sovyetin coğrafi bir bölgede yaşayan tek tek vatandaşlar olarak işçilere değil, bir üretim birimi olan işyerinde ve bir kollektifin parçası olarak çalışan işçilere dayanmasının onun olağanüstü öneme sahip özgüllüğü olduğunu belirtmek gerekir; bu özgüllük kapitalizm içinde işçi sınıfının kapitalizme karşı mücadelesinin doğal bir gelişiminden doğar -nitekim sovyetin tarihsel kalkış noktası genişletilmiş grev komitesi idi. Yine vurgulamak gerekir ki, bu soruna ilişkin marksist teori (Marks'ın *Fransa'da İç Savaş*, Lenin'in *Devlet Ve Devrim* adlı çalışmalarıyla Gramsci'nin *Ordine Nuovo*'daki makaleleri) işçi sınıfının en ileri deneyiminin doğrudan bir genellemesidir.

Bu noktadan sonra marksizmin programı sorununu geride bırakıp onun teorik temelleri sorununa -materyalist tarih anlayışı ve kapitalizmin eleştirel çözümlemesi- dönmemiz yerinde olur.

Tarihsel materyalizmin temeli nedir? Bu soruya iki yönden yaklaşmak mümkün; bunlardan birincisi analitik olarak (bu teorinin kavram ve önermeleri üzerinde durulması), ya da tarihsel olarak (onun kökeninin ve gelişim sürecinin Marks'ın yapıtlarında izlenmesi). Bunlardan analitik yaklaşım diğerine göre daha önemlidir, çünkü bir teorinin tarihsel kökenini her türden rastlantısal faktörü ve sapmaları içerebilir.

Gelin idealizme karşı materyalizm sorunu ile başlayalım.

İdealizmin -zihnin ('ruh', 'ideal', 'Tanrı' vb.) madde

karşısındaki ilkliğine inanç- ve idealist tarih anlayışının (tarihin fikirlerin, bilincin, vb. gelişimi tarafından belirlendiği düşüncesi) kendisi de maddi bir temele sahiptir. Bu temel, emek ile kol emeği arasındaki bölünme ile kol emeğinden özgürleşmiş egemen bir sınıfın, bir başka deyişle diğerlerinin emeği ile geçinen bir sınıfın ortaya çıkmış olmasıdır:

> 'İşbölümü, ancak maddi emek ile zihinsel emek arasındaki bölünme gerçekleştiği andan itibaren gerçek işbölümü haline gelir. (İdeologların ilk biçimi olan din adamları buna karşılık düşer.) Bu andan itibaren, bilinç gerçekten kendisini göklere çıkarma olanağı bulur; mevcut pratiğin bilincinden daha başka bir şey olduğunu, gerçek olan bir şeyi temsil etmeksizin bir şeyi temsil ettiğini düşünür. Bu noktadan sonra, bilinç kendisini dünyadan kurtararak 'saf' bir teori, teoloji, felsefe, ahlak, vb. geliştirmeye girişebileceği bir konuma gelir.'[39]

Bunun aksine, materyalizm kendi kurtuluşu için mücadele eden bir sınıfın yaratılmasının 'doğal' teorisidir.[40] Ancak, kuşkusuz tarihsel materyalizmi materyalizmle özdeş kılamayız. Materyalizm marksizmden önce iki bin yıl kadar önce var olmuştur ve onsekizinci yüzyılda yükselen burjuvazinin dayanak noktası durumundadır. Peki, marksist materyalizmi burjuva materyalizmden ayırt eden şey nedir? Marks bunu şu şekilde açıklıyor:

> 'Bugüne kadar var olmuş materyalizmin (ki Feuerbach'ın materyalizmi de buna dahildir) başta gelen kusuru nesneyi, gerçekliği, duyumu öznel bir biçimde duyarlı insan aktivitesi, pratiği olarak değil, yalnızca düşüncenin nesnesi biçiminde idrak etmiş olmasıdır.'[41]

Diğer bir deyişle, burjuva materyalizmi mekaniktir. İnsanlara pasif, salt maddi koşulların etkilerinin ürünü olan varlıklar -nesneler- gibi davranır. Bu şekilde davranmak su-

retiyle, erkeklerin ve kadınlarm kapitalist toplum için fiili konumlarını yansıtır -işçi makinenin basit bir uzan dır, emek diğer üretim faktörleriyle (toprak, makine, eşit olan bir üretim 'faktörü'dür, canlı emek ölü emeğ bidir ve onun bir 'parçası' durumundadır. Mekanik ma yalizm tam bir tutarlık içinde olma becerisinden yok dur; kendi tutarlı biçimi içinde ise bütüncül bir dete nizm ve kadercilik durumundadır; dünyada böyle bir te üzerinde edimde bulunmak ise olanaksızdır. Bu yüzden, kanik materyalizm daima kendisi için şu ya da bu ora gizli bir istisna koşulu içerir ve bu istisna koşulu vasıta idealizm tekrar 'bilgi', 'bilim' ve kimi zaman seçkini 'iradesi' olarak arka kapıdan içeri girer:

> 'Koşulların değiştirilmesi ve terbiye ile ilgilenen m yalist doktrin, koşulların insanlar tarafından değişti ğini ve eğitimcinin kendisinin eğitilmesinin esaslı bir me sahip olduğunu unutmaktadır. Bu yüzden, bu d rın toplumu birinin topluma üstün olduğu iki par ayırır görünmektedir.'(42)

Marks pratik kavramı aracılığıyla bu çatışkının ü sinden gelmiştir. 'Koşulların değiştirilmesi ile insan ak tesi ya da kendi kendini değiştirme arasındaki düşüm me ancak devrimci pratik olarak idrak edilebilir ve akla yalı bir biçimde kavranabilir.'(43) Bu pratik anlayışı içir mel model insan emeğidir; insanoğlu kendi emeği vasıta dünyayı biçimlendirip dönüştürür ve kendi kendisini y tır. Marks'ın Hegel'in dikkate değer başarısı olarak gö diği şey şudur:

> 'Hegel insanoğlunun kendi yaratımını bir süreç ol görür... bu yüzden emeğin doğasını kavrar ve nesne sanı... kendi emeğinin bir sonucu olarak idrak ede

Ama Marks şöyle sürdürür: 'Emek, Hegel'in anla

ve gördüğü biçimiyle, **soyut zihinsel** emektir.'[45] Hegel'in ötesine geçebilmiş olan Marks, Hegeli kendi ayakları üzerine dikmiş ve emeği insanlığın ve tarihin temeli olan somut pratik aktivite olarak kavramıştır ('Bu basit gerçek bugüne kadar ideolojinin... tarafından saklandı.'[46]). Çünkü, Marks,önünde duran proleteryada toplumu dönüşüme uğratma ve onun efendisi olma kapasitesine sahip doğrudan üreticilerden kurulu bir sınıfın varlığını bulmuştur. Marksist tarih teorisinin metodolojik ve amprik kalkış noktasını teşkil eden şey de emeğin ve üretimin rolüne ilişkin bu kavrayıştır. 'Üretim güçleri', 'üretim ilişkileri', 'üretim tarzı' gibi anahtar öneme sahip kavramlar böyle bir kavrayıştan hareketle gelişmiş ve nihai olarak toplumsal devrim teorisiyle sonuçlanmışlardır:

> 'İnsanlar kendi yaşamlarının toplumsal üretimi sırasında kaçınılmaz olarak ve kendi iradelerinden bağımsız bir şekilde belli ilişkiler içine girerler; bunlar, kendi maddi üretim güçlerinin gelişiminde belli bir aşamaşa karşılık düşen üretim ilişkileridir. Bu üretim ilişkilerinin bütünü, toplumun ekonomik yapısını, yani hukuki ve siyasi üstyapıların üzerinde yükseldiği ve toplumsal bilincin belli biçimlerinin kendisine karşılık düştükleri gerçek temeli oluşturur... Kendi gelişim süreçlerinin belli bir aşamasında, toplumun maddi üretim güçleri mevcut üretim ilişkileriyle, ya da -aynı şeyin hukuki ifadesinden başka bir şey olmamak üzere- o güne değin içinde yaşayıp çalıştıkları mülkiyet ilişkileriyle çatışma içine girerler. Böylece, bu ilişkiler üretim güçlerinin gelişme biçimleri olmaktan çıkıp onlar için birer ayakbağı haline gelirler. Bundan sonra ise bir toplumsal devrimler çağı başlar.'[47]

Burada önemli bir kafa karışıklığını gidermek gerekir. Tarihsel materyalizm sık sık mekanik materyalist anlayışın yol açtığı bir bozulmaya maruz kalmıştır; söz konusu bu anlayış üretim güçleri ve üretim ilişkileri arasındaki diya-

lektiği salt üretimin teknik araçları ('güçler') ile insanın aktivitesinden bağımsız olarak işleyen mülk sahipliği ('ilişkiler') sistemi arasındaki bir çelişme olarak yorumlayarak teknolojik determinizmin belirleyici olduğu bir teoriye ulaşır. Bu mekanik yorum, Marks'ın söz konusu iki temel kavramının (üretim güçleri ve üretim ilişkileri -ç.) anlamlarını daraltır. Marks açısından, üretim güçleri yalnızca aletler, makineler gibi üretim sırasında kullanılan araçları değil, işçi sınıfının üretim etkinliği de dahil olmak üzere toplumun toplam üretim kapasitesini ifade eder. Nitekim, Marks 'Bütün üretim araçları arasında en büyük üretici güç devrimci sınıfın kendisidir' diye yazar[48]. Diğer yandan, mülk sahipliği 'üretim ilişkilerinin hukuksal ifadesidir'. Dolayısıyla, üretim güçleri ile üretim ilişkileri arasındaki çelişki sınıf mücadelesinden ayrı bir şey değil, aksine bu mücadelenin üzerinde yükseldiği temeldir.

Yukarıda da belirtmiş olduğumuz gibi, teorik açıdan tarihsel materyalizmin proleteryanın bakış açısından tarih ile eşanlamlı görülmesi, Marks'ın bu teoriyi nasıl geliştirdiği sorusundan daha önemlidir; bununla birlikte, materyalist teorinin tarihsel kökeni ve gelişimi ile teorik mantık arasında hemen hemen tam bir örtüşme söz konusudur. Tarihsel materyalizmin ilk kez kapsamlı olarak ele alınıp ifade edildiği yer 1845 yılında kaleme alınmış olan *Alman İdeolojisi*'dir. *1844 Ekonomik Ve Felsefi Elyazmaları* ile *Hegel'in Hukuk Felsefesi'nin Eleştirisi'ne Giriş* başlıklarını taşıyan iki önemli çalışma bunun hemen öncesine rastlar. *1844 Elyazmaları* 'felsefe' ya da 'yabancılaşma' ile değil, sınıf mücadelesi ile başlar. Hemen başta gelen cümlede şunu okuruz: 'Ücretler kapitalist ile işçi arasında geçen sert mücadele tarafından belirlenirler.'[49] Bunu takip eden ekonomik çözümleme, Marks'ın daha sonraları erişeceği düzeye oranla geri bir düzeyde olmakla birlikte sorunu işçiler açısından gören bir bakış açısıyla geliştirilir. Burada amaç, sorunun 'politik ekonomi açısından ve onun kendi terimleriyle' ortaya konmasıdır:

'... işçi bir meta düzeyine, son derece yoksul bir meta düzeyine indirgenir; işçinin yoksulluğu kendi üretim gücü ve üretim miktarıyla birlikte artış gösterir; rekabetin kaçınılmaz sonucu olarak sermaye birkaç kişinin elinde toplanır ve sermayenin tekeli daha korkunç bir biçimde yeniden kurulur; ve, nihai olarak, kapitalist ile toprak sahibi, tarım işçisi ile sanayi işçisi arasındaki ayrım ortadan kalkacak ve bütün bir toplum biri mülk sahipleri diğeri mülkiyetten yoksun işçiler olmak üzere iki sınıfa bölünecektir.'[50]

Bu duruma bir açıklık getirme çabası, Marks'ı işçinin emeğinin doğasının bir çözümlemesini yapmaya götürür. İşçiler kapitalistler için zenginlik ve kendileri için yoksulluk üretirler, çünkü bunların emeği yabancılaşmış emektir. Böylece, Marks emeğin ikili rolü kavramına ulaşır: insanların kendi yaşamlarını ve kendi dünyalarını yaratmalarının aracı olarak emek, ve kendi yaşamlarını kirletmenin, kendilerinin üzerinde ve kendilerine karşı bir yaşam yaratmalarının aracı olarak yabancılaşmış emek. Emeğin bu ikili rolü, bir yandan yabancılaşmış emeğe bir son vermek suretiyle insanlığın kurtuluşunun gerçekleştirilmesi potansiyelini içerir, diğer yandan, materyalist tarih anlayışının hem çıkış noktasına hem de nihai çıkarsamasına önceden işaret eder.

Bununla birlikte, bir adım ilerleyip Marks'ın bir sonraki çalışması olan *Hegel'in Hukuk Felsefesi'nin Eleştirisi'ne Giriş*'e geldiğimizde, daha sonra yabancılaşmış emek çözümlemesinin ve tarihsel materyalizmin bir sonucu olarak ortaya çıkan olgunun, yani proleteryanın devrimci rolünün bu çalışmada genel olarak ortaya konmuş olduğunu görürüz. 'Proleterya mevcut toplumsal düzenin sonuna gelindiğini ilan ettiğinde, yaptığı şey kendi varlığının gizini ilan etmiş olmaktan başka bir şey değildir, çünkü proleteryanın kendi varlığı bu düzenin sonuna gelinmiş olmasının en etkin sonucudur.'[51] Ve, yukarıda da görmüş olduğumuz gibi, Marks'ın emeğin bu rolünün ayırdına varmış olması,

onun Paris'teki devrimci işçi çevreleriyle olan ilişkisinin bir ürünüdür. Dolayısıyla, gerek teorik ve gerekse biyografik açıdan, Marks'ın genel tarih ve toplum anlayışının gelişim çizgisinin aranması gereken yer onun maddi temelini oluşturan olgudur: proleterya mücadelesi.

Marksist kapitalizm çözümlemesi (aslında 'politik ekonominin bir eleştirisi' olduğu halde genellikle 'marksist ekonomi' olarak anılmaktadır), kapitalist üretim tarzının hareket yasalarını ortaya koymak suretiyle işçi hareketine sağlam bir bilimsel temel sunmayı amaçlamıştır. Nitekim, bütün bir çözümlemenin devrimci işçi sınıfının bakış açısıyla yürütülmüş olduğu açıktır; işçilerin nasıl sömürüldükleri, bütün bir sistemin sömürüye dayandığının gösterilmesi, sistem sömürüye dayandığı **için** bu sistemin çökmesinin kaçınılmaz olduğu öngörüsü çözümlemenin içerdiği temel konulardır.[52] Bununla birlikte, marksizmin herhangi bir diğer çözümlemeden daha 'nesnel', 'öznel değer yargılarından uzak', 'sınıfsal konumdan bağışık' olduğu sık sık ileri sürülmüştür ve Marks'ın politik ekonomi eleştirisinin kaynağına ve mantığına ilişkin birkaç gözlem bu savı doğrular görünmektedir.

Kuşkusuz, Marks'ın eleştirisi tarihsel materyalizm teorisinin kapitalist üretim tarzına uygulanmasıdır ve tarihsel materyalizmin kendisi gibi temelinde bir **emek**[53] çözümlemesi -yabancılaşmış emeğin çözümlemesi- yatar. Marks'ın yabancılaşma teorisinin esas olarak işçilerin çalışma karşısında neler 'hissettikleri'nin ya da insan bilincinin genel durumunun teorisi değil, yabancılaşmış **emeğin** -bir başka deyişle, bir işçinin satmak üzere bir başkasına devretmeye zorlandığı emeğin- teorisi olduğunu aşırı ve yersiz bir tonlamayla vurgulamamak gerekir. Yabancılaşmış emek, ücretli emektir; salt zihinsel bir durum değil, fakat 'ekonomik bir gerçeklik'tir[54]. Bununla birlikte, bu, ancak emeğe işçi açısından bakıldığında kavranabilir olan bir ekonomik gerçekliktir. Gerçekten, Marks, dünya tarihinde emek sürecini işçi açısından çözümleyen ilk 'filozof' ve ilk 'ekonomist'

olmuştur. Yabancılaşmış emek teorisinin marksist kapitalizm çözümlemesi açısından ne denli merkezi bir öneme sahip olduğu Marks'ın iki önermesine bakılarak daha iyi kavranabilir. Bunlardan birincisi şudur: 'Özel mülkiyet yabancılaşmış emeğin temeli ve nedeni olarak görünse bile, aslında bu ikincisinin bir sonucudur.'[55] İkincisi ise, kapitalizm koşullarında emek gücünün bir meta haline gelmesinin kapitalizmin özgül farklılığını (**differentia specifica**) oluşturduğudur.

1844 El Yazmaları ile *Kapital* arasında uzanan uzun teorik süreç, yabancılaşmış emek ile artık değer teorisi arasındaki süreçtir. Bu, kapitalizmin ilk ve genel eleştirisinin kapitalist ekonominin işleyişinin tüm gizlerini açığa çıkaran net bir çözümsel araç durumuna dönüştürüldüğü olağanüstü zahmetli bir süreçtir. Ancak, söz konusu bu süreç içinde başlangıçtaki orijinal kavram [yabancılaşmış emek - ç.] ne 'unutulmuş', ne de 'reddedilmiştir'. Söz konusu kavram hala çözümlemenin merkezinde yer alır. Aşağıdaki pasajlar bu söylediğimize açıklık getirir:

> '1) Bütün bunlar işçinin kendi emek ürünüyle kendisine yabancı bir nesne olarak ilişki kurması gerçeğinden doğarlar. Zira, bu varsayımdan da açıkça anlaşılacağı gibi, işçi çalışma sırasında daha çok emek sarfettiği ölçüde kendisine rağmen yarattığı nesneler dünyası daha da güç kazanır, kendi iç dünyasında daha da yoksullaşır ve daha az kendisine ait hale gelir. Tıpkı dinde olduğu gibi. İnsan daha çok şeyi Tanrı'ya atfettiği ölçüde, kendisine daha az şey bırakır.'[56]
>
> '2) Maddi zenginliğin emekçinin kendi gelişiminin ihtiyaçlarının karşılanması için mevcut olduğu değil, bunun yerine ve bunun aksine emekçinin mevcut değerlerin genişlemesinin ihtiyaçlarını gidermek için varolduğu bir üretim tarzında bunun tersi beklenemez. Dinde insanın kendi beyninin ürünleri tarafından yönetiliyor olması gibi, kapitalist üretim tarzında insan kendi emeğinin

ürünleri tarafından yönetilir.'[57]

'3) Nesne durumundaki işçinin yabancılaşması politik ekonominin yasalan ışığında şu şekilde ifade edilir: İşçi daha çok ürettiği oranda daha az tüketecek, daha çok değer yarattığı oranda daha değersiz hale gelecektir; kendi emek ürünü daha saflaştığı oranda kendisi daha kaba, daha bozulmuş hale gelecektir; ürün daha uygarlaştığında kendisi daha da barbarlaşacaktır; emek süreci daha çok güç kazandığında kendisi daha da zayıf düşecektir ve emek süreci daha çok bilgi içerdiği oranda kendi bilgisi daha da gerileyecek ve doğanın bir kölesi durumuna düşecektir.'[58]

'4) ... Kapitalist sistemde emeğin toplumsal üretkenliğini artırmaya yönelik bütün yöntemler bireysel emekçinin zararına gerçekleştirilir; üretimin geliştirilmesine yönelik bütün araçlar kendilerini üreticiler üzerinde egemenlik kurmanın ve onlan sömürmenin araçları haline dönüştürürler; emekçiyi eksik bir insan haline getirip kötürümleştirir, onu makinenin basit bir uzantısı durumuna getirip soysuzlaştırırlar; kendi çalışmasında kendisi için çekici olan ne varsa yıkar ve çalışmayı nefreti bir eziyet haline dönüştürürler; bilimin emek sürecine üreticiden bağımsız bir güç olarak dahil edilmesi oranında onu emek sürecinin entellektüel olanaklarından koparıp uzaklaştırırlar; çalıştığı koşullan tahrip edip çarpıtarak emek süreci boyunca onu aşağılık bir despotizme tabi kılarlar; yaşam süresini çalışma süresi durumuna getirirler ve emekçinin karısını, çocuklannı sermayenin çarklan arasına sürüklerler.'[59]

Yukarıdaki paragraflardan 1 ve 3 numaralı olanlar *1844 El Yazmaları*'ndan, 2 ve 4 numaralı olanlar ise *Kapital*'den alınmıştır; görüldüğü gibi, yirmi üç yıl sonra aynı temel fikir hemen hemen aynı anlatımla ifadelendirilmektedir. Bunlar, *Alman İdeolojisi*'nden *Artık Değer Teorileri*'ne varıncaya kadar Marks'ın tüm yapıtlarından yapılabilecek alıntıların yalnızca birkaçıdır.[60]

Son olarak marksist kriz teorisi ve özellikle bu teorinin en önemli bileşeni olan kar oranının düşmesi olgusu üzerinde kısaca durmak istiyoruz. Kar oranının düşme eğilimi ayrı bir tez, Marks'ın düşüncesinden çekip alınabilecek kendi başma bir önerme değil, onun bütün temel teorilerinin birbirleriyle kaynaştıkları birleşim noktasıdır. Bu olgu, doğrudan, karın kaynağını işçilerin ödenmemiş emek zamanı olarak tespit eden artık değer teorisinden ve kapitalizm koşullarında canlı emeğin tedrici olarak birikmiş ölü emeğin egemenliği altına girdiği önermesinden (ki bu önerme daha 1844'te mevcut durumdadır) türetilir. Aynı zamanda, kar oranının düşme eğilimi üretim güçleri ile üretim ilişkileri arasındaki çatışmanın -bu çatışma kapitalist üretim ilişkilerinin üretim güçlerinin önünde bir ayakbağı haline gelmiş olduğunun ve 'kapitalist üretimin önündeki gerçek engelin kapitalizmin kendisi olduğu'[61] gerçeğinin kanıtıdır- somut ekonomik ifadesidir. Dahası, kar oranının düşme eğilimi olgusu bizi başlangıç noktamıza, yani bunun ancak proleteryanın bakış açısından formüle edilebilecek bir teori olduğu önermesine geri götürür. Klasik burjuva iktisatçıları kar oranının düşme eğilimi olgusunu gözlemlemiş, ancak bunu teorileştirememişlerdi -aksi taktirde kapitalizmin tarihsel olarak sınırlı ve geçici bir doğaya sahip olduğunu kabullenmek zorunda kalacaklardı.[62]

Bazı 'marksistler', Marks'ın kapitalizmin çelişkilerine ilişkin çözümlemesinin onun proleterya devrimine olan bağlılığından ayrı olarak düşünülmesi gereken bir olgu olduğu kanaatindedirler. Bu görüşün günümüzdeki savunucularından biri de Lucio Colletti'dir[63], ancak iddiasının kendisi İkinci Enternasyonal dönemine kadar gider. Nitekim, Rudolph Hilferding 'Bir zarureti tespit etmek bir şey, fakat kendini o zaruretin hizmetine sokmak bütünüyle başka bir şeydir'[64] diye yazmış, kapitalizmin çökeceği fikrinden hareketle sosyalizmin 'zaruret' olduğu savına ulaşmanın (genellikle Kant'ın 'ebedi' ahlaki ilkelerine özgü olan) ahlaki bir tavır alışı gerektirdiği sonucuna varmıştır. Oysa, Hilfer-

ding'in yapmış olduğu şey marksizmin gerçek mantığını tersine çevirmektir. Kapitalizmin çelişkilerine bir son verilmesini olanaklı kılacak olan şey proleteryanın mücadelesine bağlılık idi ve bu mücadeleye bağlanma zorunluluğu kendi kurtuluşu için mücadele etmeye halihazırda başlamış olan proleteryanın maddi varlığından ileri geliyordu.

Yukarıda öne çıkardığımız argümanlarımızı özetlersek, şunları söyleyebiliriz: Teorik olarak, proleterya devrimi tarihsel materyalizm teorilerinin, artık değer teorisinin vd. bir sonucu gibi görünür; ancak, gerçekte proleterya devrimi bütün bunların temelini oluşturur. Bu önermenin amprik kanıtlanışı, Paris 1848 ve 1871, Petrograd 1905 ve 1917, Almanya 1918, İspanya 1936, Macaristan 1956, Fransa 1968 ve diğerlerinde olduğu gibi işçi devrimlerinin bir kural olarak kendiliğinden başlamış olmaları gerçeğidir. Marksizmin rolü devrimi yaratmak veya harekete geçirmek değil, zafere taşımak üzere ona rehberlik etmektir.

Şu halde, marksizmin esaslı bir öneme sahip **birliği** ile onun sürekli gelişen doğasını -sermayeye karşı proleterya mücadelesi temelinde- kavrayabilecek bir konuma gelmiş olduğumuzu söyleyebiliriz. Birbiriyle mücadele halinde bulunan bu iki toplumsal güç, bunlar arasındaki güç dengesi ve bunların diğer sınıflarla olan karşılıklı etkileşimleri gibi, sürekli olarak değişim ve gelişme gösterir. Dolayısıyla, marksizm de değişmek ve gelişmek zorundadır; ancak bu değişim ve gelişimi proleterya devrimi perspektifinden ayrılmaksızın yaşama geçirmelidir. Bu temel perspektifinden ayrılması halinde marksizm olmaktan da çıkar. Lenin bir keresinde marksizmi 'yekpare bir çelik levha' olarak tanımlamıştı. Bu benzetme oldukça sınırlı bir geçerliliğe sahiptir; ancak, bu, marksizmin isteğe bağlı olarak yerinden alınıp değiştirilebilecek parçalardan oluştuğu yolundaki yaygın kanaatten çok daha yeğ bir yaklaşımdır. Lenin'in bundan daha önemli savı, Marks'ın 'eğer olayların gerisinde kalmak istemiyorlarsa sosyalistlerin her doğrultuda geliştirmek zorunda oldukları bir bilimin köşetaşlarını yerleştirmiş oldu-

ğu'[65] savıdır. Keyfiyetin değil, proleteryanın toplumsal varoluşunun teorik ifadelerinin ürünü olan bu taşları yeriden oynatma girişimi revizyonizmin doğasında içkin olan özelliğidir ve revizyonizm böyle bir çaba içinde **farklı bir sınıf** olarak proleteryanın dünyaya bakış açısından uzaklaşır.

İkinci bölüm

Marksizmden sapmalar

Geride kalan yüz yıllık dönem boyunca kendisini marksizm içinde konumlandırarak Marksit olduğunu öne sürmüş olan pek çok ideologun ve teorik sistemin yukarıda ortaya konan kriterlere göre hiçbir şekilde marksist olmadığı şimdiden yeterince açık olmalı. Bunu bir dizi özgül örnekle göstermeye geçmeden önce, kapitalizm koşullarında proleteryanın toplumsal konumu ve bilinci ile ilgili olarak kimi değinilerde bulunma gereği duyuyoruz.

Proleterya potansiyel olarak kapitalizmden daha üstün bir gücü temsil eder; ancak, kapitalizm varlığını sürdürdüğü müddetçe ezilen ve sömürülen sınıf olarak kalır. Bu yüzden, olağan zamanlarda işçilerin çoğunluğunun bilinci burjuva ideolojisinin egemenliği altındadır ('Egemen fikirler egemen sınıfın fikirleridir'). Bununla birlikte, işçiler sahip oldukları ekonomik konumun bir sonucu olarak sermayenin saldırılarına karşı direnmek zorunda kalırlar ve bir bütün olarak sisteme karşı koymaya hazır durumda olmadıklarında bile kendi yaşam koşullarını iyileştirmek için mücadele ederler. Bu çelişik duruma karşılık gelmek üzere, zaman içinde burjuva ideolojisi ile sosyalist ideolojinin kimi unsurlarını kendisinde bir araya getirmiş olan kimi melez ideolojiler ortaya çıkmıştır -bunun elde bulunan en açık örneği İngiliz İşçi Partisi'nin ideolojisidir (British Labourism).

Ne var ki, bu melez ideolojiler işçi sınıfı içinde ayrı bir maddi temele sahiplerdir; bu, toplumsal konumu kısmen burjuva ve kısmen proleter olan ve marksizm içinde genel olarak küçük burjuvazi olarak anılan orta bir tabakadır. Küçük burjuva kategorisinin genel bir geçerliliğe sahip olduğu unutulmamalı, bunun modern dünyada varlık koşulları gözle görülür biçimde farklı olan bir dizi toplumsal tabakayı kapsadığı gerçeğinin gözden kaçmasına izin verilmemelidir. Sözü edilen bu toplumsal tabakalar arasında en önemlileri şunlardır: 'eski' küçük burjuva esnaflar ve diğer küçük işverenler; ücret karşılığı çalışan ve işyerinde işçi sınıfı üzerinde otorite sahibi idari konumlarda bulunan kişilerden oluşan 'yeni' orta sınıf; sendika ve işçi hareketi bürokrasisi; ve pek çok ülkede köylülük. Bu gruplar hep birlikte proleteryayı 'kuşatırlar' (bunların gündelik yaşamda proleterya ile olan temasları burjuvazi ile olandan çok daha sıcaktır) ve onun bilinci üzerinde etkide bulunurlar. Bununla birlikte, bu gruplardan her biri, küçük burjuva ideolojisinin kendisine özgü versiyonunu oluşturma ve bunu yine kendisine özgü bir baskı yoluyla işçilere dayatma eğilimindedir. Bu nedenle, proleteryanın bilinci ve onunla birlikte marksist teori sürekli bir kuşatma içindedir ve marksizmin tarihi bir bakıma küçük burjuvazinin melez ideolojileriyle savaşımlarının tarihidir -Marks'ın Proudhon ve Bakunin'e, Engels'in Dühring'e ve Plekhanov'a, Lenin'in Narodnikler'e karşı yürüttüğü polemikler gibi.

Ne var ki, bu kitapçığın kendisine konu edindiği sorun 'marksizm' içindeki, ya da, daha doğru bir ifadeyle, marksist olduklarını iddia eden teorik ve politik eğilimler arasındaki çatışmalardır. Ortaya konması gereken sorun, bu çatışmaların en önemlilerinin ayrıca proleteryanın bakış açısı ile küçük burjuvazinin ya da diğer yabancı sınıfların bakış açıları arasındaki çatışmalar olup olmadıklarıdır. Eğer bu ortaya konulabilir bir olgu ise, bu durumda buna açıklık getirmek gerekir. Lenin şunu söylemiştir: 'Tarihin diyalektiği öylesi bir diyalektiktir ki, marksizmin teorik zaferi düş-

manlarını marksistler **kılığına bürünmeye** zorlar.'[66] Bu söz gerçeğin önemli bir parçasını içermekle birlikte, sorun bilinçli bir aldatmacanın ötesinde bir sorundur. Sürecin genellikle şu şekilde işlediğini söylemek tarihsel açıdan daha yerinde olur: Sınıfın liderleri veya sınıf hareketleri proleter devrim perspektifine ulaşırlar ve marksizmi benimserler; daha sonra, çeşitli nedenlerden ötürü (son tahlilde kapitalizmin basıncı dolayısıyla) bu perspektiften uzaklaşırlar, ancak marksizmin gerçek içeriğini dönüşüme uğratırlarken - ya kendi kendilerini aldattıklarından, ya radikalliklerini muhafaza ediyor görünümü vermek istediklerinden ya da her iki nedenle- marksizm yaftasını ve söylemini muhafaza ederler. Böyle bir süreç bir kez yaşandıktan sonra marksizmin bu 'dönüştürülmüş' biçimi proleterya devrimiyle hiçbir ilişkisi olmayan liderlere ve hareketlere geçebilir.[67] Fakat bu öngörümüzün sonuçlarının ilkin tarihsel çözümleme yoluyla ortaya konması gerekir.

Marks'tan bu yana geçen zaman içinde, sahip olunan maddi güç ve taraftar sayısı açısından üç eğilim marksizmin tarihine egemen olmuştur: birincisi İkinci Enternasyonal'in sosyal demokrasisi; ikincisi stalinizm; üçüncüsü Üçüncü Dünya milliyetçiliği. Bu kitapçığın sınırlı boyutları içinde bu üç eğilimi -hatta bunlardan yalnızca birini bile- ayrıntılarıyla ele almanın olanaksız olduğu açıktır. Bu yüzden, adı geçen eğilimlerin her birinin en önemli özelliklerine ve en öne çıkan temsilcilerine değinmekle yetineceğiz.

1

Kautskicilik

İkinci Enternasyonal'in en önde gelen partisi Alman Sosyal Demokrat Partisi (SPD) idi. 1875 yılında Marks'ın Alman taraftarları ile Lassalle'ın yandaşlarını birleştiren Gotha Konferansı'nda kurulmuş olan bu parti[68] -Bismarck'ın anti-sosyalist yasaları altında- yarı-yasal bir süreç içinde gelişti ve yüzyılın sonuna doğru Alman devleti içinde dikkate değer bir gücü elinde tutan bir parti konumuna erişti. Bu, Alman kapitalizminin genel bir ilerleme kaydettiği, gelişen işçi hareketinin çeşitli tavizler koparmasının ve kendi konumunu iyileştirmesinin mümkün olabildiği bir dönemdi. Kuşkusuz bu kazanımlar mücadele sonucunda elde edilmiş kazanımlardı (kapitalizm bir mücadeleye girişilmedikçe kendisinden hiçbir şey vermez); ancak söz konusu kazanımların elde edilmesi topyekün bir karşı koymayı, diğer bir deyişle ölüm-kalım şeklinde yaşanan bir savaşımı gerektirmemişti (aslında anılan dönemde Almanya'daki grevlerin düzeyi bir hayli düşüktü[69]). Bir bütün olarak, dönemi karakterize eden şey göreli bir toplumsal barış ortamı idi ve Alman işçi sınıfı bu durumdan yararlanarak dünyanın en büyük ve en iyi örgütlenmiş sosyalist partisini kurma şansını bulmuştu -partinin onbinlerce üyesi, binlerce parti örgütü, sekizden çok günlük gazetesi ve bunların yanısıra pek çok sosyal ve kültürel yan örgütü vardı.

1890'ların sonuna doğru parti'ortodoks marksist' çoğunluk ve -giderek gelişen- 'revizyonist' azınlık olmak üze-

re ikiye bölündü. Azınlığın lideri olan Eduard Bernstein, marksist teorinin öngördüğünün aksine kapitalizmin tedrici olarak kendi çelişkilerinin üstesinden geldiğini, bu yüzden SPD'nin demokratik yapıya sahip bir toplumsal reform partisi olabileceğini ve olması gerektiğini ileri sürüyordu. Revizyonistler az çok açıkça anti-marksist oldukları için burada onlara değinmek istemiyor, dikkatimizi partinin 'ortodoks' kanadı üzerinde yoğunlaştırmayı yeğliyoruz.

SPD, 1891 yılında Erfurt'taki kongresinde 'marksizmin Papası' olarak anılan Karl Kautsky tarafından hazırlanmış olan Erfurt Programı'nı benimseyerek marksizme bağlılığını resmileştirdi. Bu program, Kautsky'nin yorumu[70] da dahil olmak üzere kendisi hakkında yapılan diğer yorumlarla birlikte, Birinci Dünya Savaşı'na kadar hareketin dünya görüşünün en temel dökümanı, Kautsky ise partinin en önde gelen teorisyeni olarak kaldı. Kuşkusuz, Erfurt Programı'nın genel olarak kabul edildiği üzere bütünüyle ortodoks marksist bir belge olması amaçlamıştı. Programın birinci bölümü 'mevcut toplumun ve onun gelişiminin bir çözümlemesi'ni[71] sunar ve Marks'ın *Komünist Manifesto*'da ana hatlarını çizdiği kapitalist gelişme teorisinin basitleştirilmiş bir özetini verdikten sonra 'üretim araçlarının özel mülkiyeti bunların etkin kullanımı ve gelişimlerinin tam olarak sağlanması ile uzlaşmaz bir hale gelmiştir'[72] çıkarsamasıyla sonuçlanır. İkinci bölüm, bu çelişkinin 'özel mülkiyetin toplumsal mülkiyete ve meta üretiminin sosyalist üretime toplum tarafından ve toplum yararına dönüştürülmesi'[73] suretiyle çözülmesi çağrısında bulunur. Üçüncü bölüm 'bu amaçların gerçekleştirilmesini sağlayacak araçlar'a[74], yani proleteryanın sınıf mücadelesine değinir. Program bu mücadelenin niteliği ile ilgili olarak bize şunları söyler:

> 'İşçi sınıfının kapitalist sömürüye karşı mücadelesi zorunlu olarak politik bir mücadeledir. Politik haklar olmaksızın işçi sınıfı kendi ekonomik örgütlenmesini geliştiremez ve kendi ekonomik savaşımını veremez. İlk ola-

rak politik iktidan kendi eline almadıkça üretim araçlarının bir bütün olarak topluma devredilmesi hedefini başaramaz.'[75]

Bu noktaya kadar hala ortodoksluğun zemini üzerinde bulunuyoruz. Marks da zaman zaman 'sınıfın sınıfa karşı mücadelesinin politik bir mücadele' olduğunu, dolayısıyla 'iktidarın ele geçirilmesinin bu yüzden işçi sınıfının en büyük görevi haline gelmiş'[76] olduğunu ileri sürmüştü. Ancak, bu 'politik mücadele'nin, bu 'politik iktidarı ele geçirme'nin içeriği ne olacaktı? Marks'a göre, yukarıda görmüş olduğumuz gibi, bunun anlamı her şeyden önce burjuva devletin yıkılması ve -somut örneğini Paris Komünü'nde bulmuş olan- proleterya diktatörlüğünün kurulması idi. Kautsky ve SPD'ye göre bunun ne anlama geldiği Katusky'nin adı geçen program üzerine yaptığı yorumdan açıkça anlaşılır -onlara göre bu yalnızca **parlamenter** bir mücadele olacaktır. SPD'nin stratejisinin ne denli parlamenterist bir strateji olduğunu göstermek için uzun bir alıntı yapmak ne yazık ki kaçımlmaz görünüyor:

> 'Herhangi bir diğer sınıf gibi işçi sınıfı da devlet otoritelerinin kendi amaçlarına boyun eğmelerini sağlamak için gayret göstermek zorundadır.'
> 'Büyük kapitalistler yöneticileri ve yasa koyucuları doğrudan etkileyebilirler; oysa işçiler bunu ancak parlamenter **aktivite sayesinde** [alıntıdaki bütün vurgular bana ait -J.M.] yapabilirler... Dolayısıyla, işçi sınıfı parlamentoya kendi temsilcilerini yollamak suretiyle hükümet organları üzerinde bir etki yaratabilir.'
> 'Modern devlette, politik nüfuz konusunda yasama faaliyetine dayanan bütün sınıfların mücadelesi bir yandan parlamentonun (veya kongrenin) gücünün artırma, diğer yandan ise parlamento içinde kendi güçlerini artırma hedefine yönelir. Parlamentonun gücü, kendi arkasındaki sınıfların enerji ve cesaretiyle kendi iradesini üzer-

lerine dayattığı sınıfların enerji ve cesaretine bağlıdır. Parlamento içindeki bir sınıfın nüfuzu ilkin yürürlükteki seçim yasasının niteliğine bağlıdır. Bundan sonra ise o sınıfın seçmenler arasındaki gücüne, ve son olarak da parlamenter faaliyet konusundaki becerisine bağlıdır...'

'Oysa, proleterya... parlamenter faaliyet konusunda avantajlı bir konuma sahiptir... Sahip olduğu sendikalar kendisi için mükemmel bir parlamenter okul niteliği taşır; bunlar parlamenter yasama ve kamuoyu önünde konuşma eğitimi açısından proleteryaya olanaklar sağlar... Dahası, proleterya kendi saflan içinde giderek artan sayıda kendisini yasama organlarının salonlarında en iyi biçimde temsil edecek kişiler bulur.'

'Proleterya ne zaman bilinçli bir sınıf olarak parlamenter faaliyete girişse, parlamentarizm kendi karakterini değiştirmeye başlar. **Burjuvazinin elinde basit bir araç olmaktan çıkar.** Proleteryanın parlamentoya bu katılımı, proleteryanın bugüne kadar parlamentoya kayıtsız kalmış kesimlerini sarsmanın ve onlara umut ve güven vermenin en etkili aracı olduğunu kanıtlar. Bu, proleteryayı onun ekonomik, toplumsal ve moral geriliğinden kurtarma konusunda **yararlanılabilecek en güçlü düzeydir.'**

'Bu nedenle, proleteryanın parlamenter faaliyete güven duymaması için elinde hiçbir gerekçesi yoktur.'[77]

Bu parlamenter bakış açısı SPD'nin çarpıcı seçim başarılarının bir sonucu olarak benimsendi (partinin 1884'te 550.000 (%9.7) olan oyu 1890'da 1.427.000'e (%19.7) yükselmişti) ve partinin daha önceki konumlarından sağa kaydığının kesin bir göstergesi oldu. Kautsky, 1881'de 'Sosyal Demokrasi kendi amaçlarını doğrudan seçimler sayesinde parlamenter yoldan gerçekleştirebileceği gibi bir yanılsamaya sahip değildir' ve 'yaklaşan devrimin ilk adımı burjuva devletin yıkılması olacaktır'[78] diye yazıyordu. Fakat 1890'lardan itibaren parlamenter yol gerek Kautsky ve ge-

rekse SPD'nin hakim stratejisi olarak kaldı. Nitekim, kendi partisi içindeki revizyonistlerle olan tartışmaları sırasında Kautsky 'devrim'in savunucusu olarak görünür; ancak bu kendisinin tanımladığı 'parlamenter devrim'dir; bir başka deyişle, işçi partisi parlamentoda çoğunluk haline gelip kendi hükümetini kuracağı güne kadar her türden koalisyonu veya burjuva hükümetlere katılımı reddederek muhalefette kalacaktır ve çoğunluğu kazandıktan sonra sahip olduğu iktidar konumunu sosyalizme geçiş için yasal düzenlemeleri gerçekleştirmek için kullanacaktır.[79] Kapitalist devletin yıkılmasını değil, onun olduğu gibi devralınmasını öngören bu strateji Pannekoek'e karşı yürüttüğü polemik sırasında Kautsky'nin bizzat kendisi tarafından vurgulanmıştır:

> 'Politik mücadelemizin amacı bugüne kadar ne idiyse yine odur: parlamentoda çoğunluğu ele geçirmek suretiyle devlet iktidarının ele geçirilmesi ve parlamentonun devlet içinde yönetici konuma yükseltilmesi. Kesinlikle devlet iktidarının yıkıma uğratılması değil.'[80]

Parlamenter stratejinin ardında yatan şey sosyalizme geçişin şu ya da bu ölçüde ekonomik gelişmenin kaçınılmaz bir ürünü olacağı düşüncesiydi. Kapitalizmin büyümesi proleteryanın büyümesi anlamına gelecekti. Proleteryanın gelişmesiyle birlikte onun bilinci de gelişecek, bu ise Sosyal Demokrasi'nin aldığı oyların artması anlamına gelecekti ve bu durum parlamentoda sosyalizm leyhine ezici bir çoğunluk elde edilinceye kadar devam edecekti. Kautsky şunu yazıyordu: 'Ekonomik gelişme doğal olarak bu amacın gerçekleştirilmesine varacaktır.'[81] Bütün bir süreç kaçınılmaz olarak yumuşak ve sancısız bir biçimde yaşanacak, parti liderliğinin maceracılığa düşmemesi ve zamansız bir savaşımı kışkırtmaması koşuluyla bir ölüm-kalım mücadelesine dönüşmeyecekti. İhtiyaç duyulan yegane faaliyet örgütlenme ve eğitim faaliyeti idi:

'Örgütü inşa etmek, tüm iktidar organlarını kazanmak - ki bu organları kazanabilir ve kendi gücümüzle güvenli bir biçimde elimizde tutabiliriz, devleti ve toplumu araştırıp öğrenmek ve kitleleri eğitmek: Bunların dışındaki hedefleri ne kendimiz ne de örgütümüz için bilinçli ve sistematik bir şekilde önümüze koyamayız.'[82]

Bu kitapçığın ilk bölümünde benimsenmiş metodolojiyi izleyerek şimdi öne çıkarmamız gereken sorun şudur: Bu pasif bekleme ideolojisinin toplumsal temeli ne idi? Bir bakıma, söz konusu toplumsal temelin proleterya ile burjuvazi arasında ondokuzuncu yüzyıl sonu ile yirminci yüzyıl başında ülkede yaşanan ekonomik gönencin ve Alman sermayesinin gelişimine paralel olarak yaşanan barışçıl uzlaşma olduğu açıktır. Bununla birlikte, aynı zamanda, bu genel durum içinde söz konusu ideolojinin işçi sınıfının değil, varlığını sözünü ettiğimiz bu toplumsal uzlaşmaya borçlu olan bir toplumsal katmanın çıkarlarını temsil ettiğini de belirtmek gerekir. Bu toplumsal katman, kendi örgütlerinin üzerinde yükselip onları idare eden ayrıcalıklı memurlardan oluşan muazzam büyüklükteki Sosyal Demokrat Parti ve sendika bürokrasisidir.

Sözünü ettiğimiz sendika ve parti liderlerinin sınıftan farklı toplumsal konumunun en iyi göstergesi, bunların sınıf mücadelesinin en temel sorunu olan kitle grevi (kitle grevi 1905 Rus Devrimi'nde oynadığı önemli rolün bir sonucu olarak Almanya'da çok tartışılan yakıcı bir sorun haline gelmişti[83]) karşısında takınmış oldukları tutumdur. Sendika liderleri kitle grevine amansız bir biçimde karşı çıktılar ve sendikaların Mayıs 1905'teki Cologne Kongresi'nde kitle grevini kınayan bir karar aldılar. Buna karşılık, parti, Eylül 1905'te Jena'da ne yapılması gerektiği konusuna hiç değinmeyip yalnızca kitle grevini ilkesel olarak 'kabul eden' bir kararı benimsedi. Bunun ardından, Saxony'de oy hakkının genişletilmesi talebiyle başlayan bir kitle hareketi bu çelişik kararın pratikte çözümlenmesini gerektirdi:

'1 Şubat 1906'da parti yöneticileri ile sendikaların yöneticileri gizli bir toplantıda bir araya geldiler. Bu toplantı bu iki örgüt arasındaki gerçek güç dengesini hemen gözler önüne serdi. Parti sendikaların iradesine tabi oldu ve var gücüyle bir kitle grevinin önünün alınması için çalışacağını vaadinde bulundu.'[84]

Bunu Eylül 1906'daki Mannheim Parti Kongresi'ndeki bir başka uzlaşma izledi; adı geçen kongrede sendikalar ve parti 'belirsiz bir gelecekte kitle grevine başvurulması olasılığının teorik olarak ve ortaklaşa kabulü' temelinde bir uzlaşmaya varıldı; ancak kitle grevinin kabülü ancak 'sendika liderlerinin ve üyelerinin bunu onaylamaları koşuluyla'[85] söz konusu olacaktı. Kautsky'nin bu süreç boyunca üstlenmiş olduğu rol, sendika liderlerine karşı 'sol' eleştirel bir tutum takınmak oldu. Sendika liderlerinin dar ve ekonomist bakış açısından yakındı ve sendikalarda Sosyal Demokrat ruhun üstün kılınması çağrısında bulundu; ancak, **sendika liderleriyle ilişkilerin koparılmasını reddetti** ve eşanlı olarak Rosa Luxemburg gibi kitle grevinin gerçek savunucularına saldırarak onları 'devrim imalatçıları' olmakla suçladı.[86] Bir tercih yapmak zorunda kaldığında ise, parti ve sendika örgütlerinin birliğini muhafaza etmek uğruna sınıf mücadelesinin gereklerine sırt çevirdi.

İşçi hareketi bürokrasisi küçük burjuvazinin bir parçasıdır. Emek ile sermaye arasında yer alır ve üstlendiği nesnel rol bu iki sınıf arasında arabuluculuk yapmaktır. İşçi kitlesine kıyasla, gelir, iş güvencesi, çalışma koşulları ve yaşam tarzı açılarından ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Bununla birlikte, sahip olduğu toplumsal konum ve dolayısıyla politik tavrı, küçük işletme sahiplerinden, esnaflardan, serbest meslek sahiplerinden vd. oluşan geleneksel küçük burjuvazininkinden farklıdır. Gelenksel küçük burjuvazi, özel mülkiyet sahiplerinden oluşan bir sınıf olarak, olağan dönemlerde hemen tamamen büyük burjuvazinin hegemonyası altındadır. Kriz dönemlerinde ise, emek ile sermaye arasın-

da sıkışıp kaldığında, bu sınıf kapitalizmin krizini çözme kapasitesinde ve kararlılığında olduğunu gösteren güçlü bir devrimci hareket tarafından işçi sınıfının safına çekilebilir. Böyle bir hareketin yokluğunda ise, aşırı sağa sürüklenebilir ve faşizmin kitle temelini oluşturabilirler.

İşçi bürokrasisi ise, bundan farklı olarak, örgütsel açıdan işçi sınıfına bağımlı durumdadır ve bu yüzden toplumsal bir katman olarak sağa sürüklenemez (bu söylediğimiz 'sosyal faşizm' teorisinin anlamsızlığını da açıklar). Bununla birlikte, işçi bürokrasisinin egemen sınıfla olan ilişkisi küçük işverenlerin bu sınıfla olan ilişkisinden çok daha yakın bir ilişkidir. Üstlenmiş olduğu 'temsilci' (parlamenter ya da sendikal) rolü onu büyük patronlarla ve patronların devleti ile gündelik olarak bir araya getirir ve bunlardan koparabileceği tavizler işçiler arasında sahip olduğu kitlesel desteğe bağlıdır. Kendi 'örgütlerini' yıkacağı için faşizmi, onun arabulucu rolüne bir son vereceği için devrimi aynı ölçüde birer tehdit olarak gören işçi bürokrasisi çok büyük ölçüde muhafazakar bir niteliğe sahiptir. Her şeyden önce, 'denetimi elden kaçabilecek', örgütlerini dağıtabilecek, egemen sınıfı saldırıya geçmeye kışkırtabilecek ve sınıflar arasındaki nazik dengeleyici güç olma konumunun altını oyabilecek kitlesel eylemlerden korkar. Politik açıdan ihtiyaç duyduğu şey, sosyalizmi sözde bırakan, fiiliyatta pasifliği ve uzlaşmayı olanaklı kılan bir ideolojidir. Kendi ücretini ödeyen sendika örgütlerinin ayakta kalması için işçi sınıfına ihtiyacı vardır; işçi bürokrasisi için işçi sınıfı yeri geldiğinde patronlardan tavizler koparmak ve bunun karşılığında işçilerden kendi örgütlerine yönelik destek kazanmak üzere savaş alanına sürebileceği bir yedek ordu gibidir, ancak ihtiyaç duyduğu işçi sınıfı kendisinin istediği yerde duran ve kendi kontrolü altında olan bir işçi sınıfıdır. Alman Sosyal Demokrasisi'nin ideolojisi tam da işçi bürokrasinin bu ihtiyaçlarına karşılık veren bir ideolojidir. Kautsky'nin 'marksizmi' tüm kritik sorunlarda kendisini bürokrasinin ihtiyaçlarına uyarlayan bir teorik sistemdir.

Bu durum felsefe düzeyinde de geçerlidir. Kautsky'nin ve bir bütün olarak İkinci Enternasyonal'in felsefi bakış açısının karakteristiği olan mekanik materyalizm, yukarıda da göstermiş olduğumuz gibi, aslında burjuva bir niteliğe sahiptir. İşçi sınıfını salt maddi koşulların pasif bir ürünü gibi görür ve bu yüzden işçilerin ve özellikle de partinin aktif devrimci rolünü dışlar.[87]

İkinci Enternasyonal marksizminin sahip olduğu toplumsal temel bir kez kavrandığında (ki Kautsky ve SPD için geçerli olan her şey diğer sosyalist partilerin pek çoğu için de geçerliydi), İkinci Enternasyonal'in Birinci Dünya Savaşı'nda şovenizme teslim oluşunu açıklamakta ciddi hiçbir sorunla karşılaşılmaz. Bir yandan, dönemin işçi bürokrasilerinin kendi ulusal sermayelerinin ekonomik gönencinden ve emperyalist gücünden bir çıkarları vardı -ulusal sermayenin sahip olduğu ekonomik gönenç arttıkça bunların sermaye sınıfından tavizler koparmaları daha da kolaylaşıyordu. Diğer yandan, savaşa karşı çıkarak halk arasında popüler olmayan bir tavrı benimsemek suretiyle kendi meşruluklarını, örgütlerini ve sahip oldukları desteği riske sokamazlardı. Dolayısıyla, 4 Ağustos 1914'te SPD'nin savaş kredileri leyhine oy kullanması daha önceki yıllarda kullandığı savaş karşıtı ve enternasyonalist retoriğe ihanet anlamına geldi; ancak, bu durum ayrıca yerli yerine oturmuş bir politik pratiğin sürekliliğini ve birikimini temsil ediyordu.[88]

Sonuç olarak, kautskiciliği marksizmin bir varyantı veya marksist geleneğin bir boyutu olarak görmek biçimle içeriği birbirine karıştırmak anlamına gelir. İçerik açısından, kautskicilik farklı bir sınıfın teorisi idi. Yine içerik açısından, anti-marksist Bernstein ile 'ortodoks' marksist Kautsky arasındaki yakınlık bunların Marks'ın devrimci teorisine olan yakınlığından çok daha büyüktür. Bunlar, politik pratiğin ne olması gerektiği sorusuna verdikleri yanıtla değil, esas olarak politik pratikten ne anlaşılması gerektiği sorusuna verdikleri yanıtla marksizmden kopmuşlardır. Son olarak sözü Kautsky'e bırakıyoruz. Kautsky, 1932 yılında Berns-

tein'ın ölümü dolayısıyla kaleme almış olduğu yazısında, yüzyılın sonuna doğru Bernstein'la olan polemiklerinin 'yalnızca geçmişte kalmış bir hediseden ibaret' olduğunu, 'Birinci Dünya Savaşı boyunca' birlikte hareket ettiklerini ve sonraları savaş, devrim, Almanya'nın ve dünyanın evrimi gibi sorunların hepsinde 'her zaman için aynı bakış açısını paylaştıklarını' söylüyordu.[89]

2

Stalinizm

Stalinizmin kalkış noktası kautskiciliğin kalkış noktasından bir hayli farklıydı. Stalinizm Bolşevik Parti içinde iç savaşı izleyen yıllar içinde ortaya çıktı ve 1920'ler boyunca yaşanan bir dizi sert parti içi mücadele sonrasında nihayet 1928-29'da mutlak kontrolü ele geçirerek Sovyetler Birliği'nde egemen konuma yükseldi. Bü yüzden, stalinizm, teorik açıdan, marksizmin gelişimini ifade eden, Ekim 1917 işçi devrimine ifadesini kazandıran ve onu zafere taşıyan leninizmden evrildi. Leninizmin temel karakteristikleri devrimci uzlaşmazlığı, ateşli enternasyonalciliği, emperyalizm çözümlemesi ve emperyalizme karşı muhalefeti, burjuva devletin sovyetler temelinde yükselen işçi iktidarı tarafmdan parçalanması tezi üzerindeki ısrarcılığı ve partiyi müdahaleci öncü örgüt şeklinde kavrayan parti anlayışı idi.

Oysa, stalinizmin doğduğu maddi ortam onun teorik kalkış noktasında ifade edilenin hemen hemen tam karşıtı idi. 1917 yılında o güne kadar dünyanın hiçbir yerinde görülmemiş düzeyde bir bilinç ve mücadele düzeyine erişmiş olan Rus işçi sınıfı 1921 yılına gelindiğinde fiilen ortadan kaybolmuş durumdaydı. İç savaş yılları boyunca en militan ve politik olarak en bilinçli işçilerin çok büyük çoğunluğu ya savaşta ölmüş, ya da devlet memuru konumuna yükselmişlerdi. İç savaşın ve devrimin eşzamanlı etkisi ile devrime öngelen Birinci Dünya Savaşı'mn yarattığı olumsuz koşullar birleşmiş ve Rus ekonomisi büyük bir yıkıma uğramıştı. Toplam sanayi üretimi 1913 yılındaki düzeyinin yüzde

31'ine gerilemiş, büyük ölçekli sanayi üretimi yüzde 21'e, çelik üretimi yüzde 4.7'ye düşmüş, taşımacılık sistemi çökmüş, ülkede salgın hastalıklar ve açlık başgöstermişti. 1917'de yaklaşık 3 milyon olan sanayi işçilerinin sayısı 1921 yılına gelindiğinde 1 milyon 250 bin kadardı ve iç savaştan sağ çıkan işçiler çoğunlukla politik açıdan tükenmiş işçilerdi. Lenin'in 1921'de söylemiş olduğu gibi:

> 'Ülkemizdeki sanayi proleteryası... savaşa ve umutsuz bir yoksulluk ve yıkıma bağlı olarak deklase bir durumdadır, yani sınıf temelini yitirmiştir ve proleterya olarak varlığı son bulmuştur.'(90)

Böylece Bolşevik Parti kendisini havada asılı bir durumda buldu. Ülkeyi yönetebilmek için eski Çarlık ordusu subaylarının pek çoğunu göreve çağırmak zorunda kaldı ve bütün çabalarına karşın kendisini bürokratikleşmekten kurtaramadı. Bürokrasi, esas olarak aşağıdan kontrole, yani halkın kontrolün bağlı olmayan bir memurlar hiyerarşisidir. Rusya'da, marksistlerin (en başta Lenin'in) bürokrasinin gelişmesinin önlenmesi konusunda kendisine bel bağlamış oldukları toplumsal güç olan aktif bir devrimci işçi sınıfı fiziki olarak yok olmuş ve partinin üzerine bastığı zemin ortadan kaybolmuştu. Bu koşullarda marksist programın saf biçimiyle yaşama geçirilmesi olanaksızdı. Çetin güçlükleri aşarak daha da çelikleşmiş eski Bolşevik öncünün sosyalizme bağlılığına yaslanarak insiyatifi elde bulundurmak, temel devrimci özlemlere dört elle sarılırken zorunlu pratik tavizlerde bulunmak (örneğin kısaca NEP olarak anılan Yeni Ekonomik Politika) ve bu şekilde uluslararası devrimin yardımını beklemek bir dönem için mümkün olabildi. Bu, esas itibarıyla Lenin tarafından yönlendirilmiş bir süreçti. Fakat, uluslararası devrimin başarısızlığa uğramasıyla birlikte bir tercihte bulunmayı zorunlu kılan bir ikilemle yüz yüze kalındı. Ya Rusya'daki iktidarı yitirme riski göze alınarak teoriye ve uluslararası proleterya devrimi hedefine sa-

dık kalınacak, ya da teoriden ve söz konusu hedeften vazgeçilerek dört elle iktidara sarılınacaktı. Durum son derece karmaşıktı ve söz konusu ikilemle karşılaşmış olanlar tabloyu bugün olduğu gibi net bir biçimde görebilecek durumda değillerdi; bununla birlikte, esas olarak Troçkiism birinci, stalinizm ise ikinci seçimin ürünü oldu.[91]

Fakat, hiç kuşkusuz stalinizm leninizmin ya da marksizmin kuyusunu açıktan açığa kazmadı. Stalinizm, leninizmin kazandırdığı prestiji elde tutabilmek için birbiriyle bağlantılı iki operasyonu gerçekleştirmek zorundaydı.

Bunlardan birincisi, marksizm-leninizmi pratiğe bağlı olarak gelişen bir doktrin olmaktan çıkarıp onu sabit bir dogma, devlet dini ile eşanlamlı bir inanç haline getirmekti. Stalin'in bu yöndeki arzusu, Lenin'in ölümünden kısa bir süre sonra yaptığı 'Lenin'e Söz' adlı konuşmasında açıkça gözlenir:

> 'Bizleri terk etmekle, Yoldaş Lenin, bizi şerefli parti üyeliği sıfatını en yüksek mertebede ve tertemiz tutma göreviyle başbaşa bıraktın. Sana söz veriyoruz, Lenin Yoldaş, senin bu direktifini onurla yerine getireceğiz. Bizleri terk etmekle, Lenin Yoldaş, bizi partimizin birliğine gözbebeğimiz gibi sahip çıkma göreviyle başbaşa bıraktın. Sana söz veriyoruz, Lenin Yoldaş, bu direktifini de onurla yerine getireceğiz... Bizleri terk etmekle, Lenin Yoldaş, bizi proleterya diktatörlüğünü kollama ve onu güçlendirme göreviyle başbaşa bıraktın. Sana söz veriyoruz, Lenin Yoldaş, gücümüzden hiçbir şey kaybetmeden bu direktifini de onurla yerine getireceğiz...'[92]

Bu eğilimin diğer işaretlerinin rastlandığı bir diğer yer Stalin'in *leninizmin İlkeleri* başlıklı çalışmasıdır; Stalin bu çalışmasında Lenin'in ilkelerini kaba bir biçimde şematikleştirir; bugüne kadar partinin yayınevlerinde kişisel bir keyfiyet içinde kaleme alınmış, resmi Sovyet akademik çevrelerin yorumlarıyla dolu bu türden sayısız çoklukta marksist

metin basılmıştır. Stalinist marksizm, bu formu içinde işçi sınıfı pratiğinden tamamen koparak bütünüyle cansız bir hale gelmiştir. (Muhalifler dışında Stalin Rusya'sında ya da Stalin sonrası Rusyası'nda bir tek marksist düşünürün çıkmamış olması kuşkusuz bir rastlantı değildir.) Stalinizmin kaygısı maddi gerçekliği dönüşüme uğratmak değil, onu gizlemekti ve bu anlamda kelimenin tam anlamıyla bir ideoloji durumuna gelmişti.

Eğer Stalin bu amaçla leninizmi tıpkı mozelesinde mumyalanmış halde yatan Lenin'in bedeni gibi hiç bozulmadan saklamak istemiş olsaydı bile, buna yetenekli olamazdı. Teori ile pratik arasındaki uçurum öylesine genişti ki, teoride bazı 'belli değişiklikler'in yapılması kaçınılmaz hale gelmişti.[93] Böylece, ikinci bir operasyon -leninizmin ve Marksizimin fiili stalinist pratikle uyum içinde görünecek şekilde revize edilmesi- birinci operasyonun zorunlu bir sonucu olarak ortaya çıktı. Dikkatimizi bu revizyon süreci üzerinde yoğunlaştırarak stalinist marksizmin gerçek yapısına ilişkin çok net bir kavrayışa sahip olabilir ve onun temsil ettiği sınıf çıkarlarını gözleyebiliriz.

Bugüne kadar yapılmış en önemli revizyon, Stalin tarafından ilk kez 1924 sonbaharında resmen dile getirilmiş olan tek ülkede sosyalizm teorisidir. Bu teorinin tam olarak kavranabilmesi, onun çeşitli açılardan değerlendirilmesini gerektirir: Bu teori nasıl ve niçin geliştirildi? Hangi toplumsal çıkarlara hizmet etti? Ne tür sonuçlar doğurdu?

İlkin Stalin'in yöntemi üzerinde duralım. 'Tek ülkede sosyalizm', Marks ve Engels tarafından daha 1845 ve 1847'de[94] formüle edilmiş ve daha sonraları Lenin tarafından Rus Devrimi ile ilişkili olarak sayısız kere yinelenmiş[95] olan enternasyonalist bakış açısından çarpıcı bir kopuşa işaret ediyordu. Yine, bu teori Stalin'in 1924 yılı Nisan ayında kaleme almış olduğu *Leninizmin Temeli* adlı çalışmasında yazdıklarıyla da çelişki içindeydi:

'Sosyalizmin başlıca görevi -sosyalist üretimin örgütlen-

mesi- hala önümüzde duruyor. Bu görev yerine getirilebilir mi, çeşitli gelişmiş ülkelerin proleteryasının birleşik çabaları olmaksızın sosyalizmin nihai zaferi bir ülkede başarılabilir mi? Hayır, bu olanaksızdır.'[96]

Stalin, bu bölümü yeniden kaleme alıp ilkinin tam tersini yazmak ('Muzaffer ülkenin proleteryası kendi iktidarını sağlamlaştırdıktan ve köylülüğü kendi arkasına aldıktan sonra sosyalist bir toplumu inşa edebilir ve inşa etmek zorundadır.'[97]) ve kitabın ilk baskısını dağıtımdan çekmek suretiyle bu çelişkiyi 'çözdü'. Stalin'in kitabında yeni olan herhangi bir çözümleme yoktu; kitap geriye doğru bir bakışla Lenin'in sözlerini kendisine dayanak yaparak yeni bir ortodoksluk içinde kaleme alınmıştı. Gerçekten, az önce değindiğimiz pasaj dışında, açıkça daha önceki yaklaşımı yansıtan pasajlar da dahil olmak üzere metin olduğu gibi korunmuştu.[98] Sadece yeni hattı haklı göstermek üzere metne bazı 'çözümlemeler' eklenmişti.

Bu uygulama kendi başına kalan istisnai bir örnek değil, aksine tipik bir örnekti. Stalin'e göre Sosyal Demokrasi bir müttefik olmaktan çıkıp (1925-27) bir 'asıl düşman' durumuna geldiğinde (1928-33) ve sonra yine bir müttefik durumuna geri döndüğünde (1934-39), Stalin Sosyal Demokrasi'de keşfettiği bu yönelim değişikliklerinin nedenlerini Sosyal Demokrasi'ye ilişkin yeni bir çözümlemeyle açıklamaya girişmemişti. Stalin'in yaptığı yegane şey, çözümlemenin daha sonra kendisini ona uydurmak zorunda olduğu **hükümler vermek** idi. Stalin'in bu yönteminin 'giz'i Stalin'in elinde bir çözümleme olmamasıyla açıklanamaz; Stalin bir çözümlemeye sahipti; ancak bunu kamuoyu önünde açıkça dile getiremezdi, çünkü onun çözümlemesinin gerçek kriterleri ve gerçek amaçları yalnızca lafızını aldığı teorinin kriterlerinden ve amaçlarından kopmuş durumdaydı.

Şu halde Stalin'in 1924 yılında tek ülkede sosyalizm teorisini ortaya atmasının nedeni neydi? Açıkça, bu Alman

Devrimi'nin 1923'teki yenilgisine ve bunun ardından kapitalizmin Almanya'da göreli stabilizasyon içine girmesine karşı bir tepki idi. Stalin o güne kadar hiçbir zaman dünya devrimine fazlaca ilgi duymamıştı (Bolşevik liderler arasında en dar görüşlü olanı Stalin idi) ve şimdi dünya devrimini bütünüyle defterden silip atıyordu. Ancak, bu söylediklerimiz şu soruya bir yanıt getirmez: Niçin Stalin eski enternasyonalizme sözde kalan bir bağlılık içinde görünmeyi yeğlemedi? Bu sorunun yanıtı şudur ki, tek ülkede sosyalizm teorisi şimdi ülkenin hakimi durumunda bulunan bürokratların ihtiyaçları ve özlemleriyle tam olarak örtüşen bir teoriydi. Bunlar, her zaman olduğu gibi uluslararası devrim macerasının beraberinde getireceği karmaşık sorunların uzağında kalarak kendi işlerini yürütmek için can atıyorlardı. Aynı zamanda, etrafında toplanabilecekleri bir sancağa, kendi amaçlarını tanımlayan bir slogana ihtiyaçları vardı. Troçki'nin söylediği gibi, tek ülkede sosyalizm 'açık bir biçimde bürokrasiye hakim olan ruh halini yansıtıyordu; bunlar sosyalizmin zaferinden söz ettikleri zaman, aslında kendi zaferlerinden söz etmiş oluyorlardı'.[99] 1917'de işçiler açısından 'Tüm iktidar sovyetlere' sloganının anlamı ne idiyse, şimdi tek ülkede sosyalizm teorisinin bürokrasi için anlamı oydu.

Yukarıda da belirtildiği gibi, Stalin yeni teorisini -tam da teorinin yeniliğinin gözden saklı kalmasını sağlamak için- fazla gürültü çıkarmadan olabildiğince sessiz bir biçimde yürürlüğe soktu; oysa bu teori gerçekte çok kalıcı ve belirleyici sonuçlar doğuracak olan kesin bir yönelim değişikliğine işaret ediyordu. Sovyetler Birliği kendisine düşman bir kapitalist dünya karşısında izole edilmiş bir haldeydi -yaşanan iç savaşa müdahale ederek devrimi boğazlama arzusunu halihazırda göstermiş olan, Lenin'in de vurgulamış olduğu gibi ekonomik ve askeri açıdan genç işçi devletinden üstün konumunu sürdüren kapitalist bir dünya. Devrimin ilk yıllarında izlenen ve Lenin ve Troçki tarafından geliştirilmiş olan strateji kuşkusuz kararlı bir askeri savunmayı

içeriyordu; ancak nihai olarak bu stratejinin dayanağı kapitalizmin içten çökertilmesini sağlamak üzere uluslararası devrimi teşvik edilmesiydi. Tek ülkede sosyalizm politikası bu vurgunun yerini değiştirdi. Söz konusu politika uluslararası sınıf mücadelesine güven ilkesini kaldırıp bunun yerine bir ulus devlet olarak Sovyetler Birliği'nin gücüne güvenilmesi ilkesini geçirdi.

Sovyet devletinin savunulması, onun silahlı güçlerinin düşmanın silahlı güçleriyle eşit bir düzeye getirilmesini gerektiriyordu; modern dünyada bunun anlamı düşmanın sahip olduğuna eşit bir sanayileşmeye ve artığa ulaşılması idi. Engels, 20. yüzyıl ekonomi ve politikasının bu önemli gerçeğini daha 1892'de görmüştü:

> 'Savaşın büyük sanayinin bir parçası haline geldiği günden itibaren (zırhlı gemiler, ağır toplar, süratle ve ardı ardına ateşlenebilen toplar,makineli tüfekler, ucu çelik kaplı mermiler, dumansız barut, vs.) bütün bunlann varlıklarını kendisine borçlu olduklan büyük sanayi politik bir zorunluluk haline gelmiştir. Yüksek düzeyde gelişmiş bir metal sanayii olmaksızın bu gereçlerin üretilmesi olanaksızdır. Ve başta tekstil gelmek üzere sanayinin tüm diğer sektörlerinde buna eşit bir gelişme düzeyine ulaşılmaksızın böyle bir metal sanayiinin varolması olanaksızdır.'(100)

Stalin de bu gerçeği en az Engels kadar iyi kavramıştı:

> 'Hayır yoldaşlar... ilerleme hızımızı düşürmemeliyiz! Aksine, gücümüz ve olanaklarımız elverdiği ölçüde bu hızı daha da artırmalıyız.'
> 'Hızımızı azaltmak geride kalmak anlamına gelir; geride kalanlar ise dayak yerler. Biz dayak yemek istemiyoruz. Hayır, bunu istemiyoruz. Eski Rusya'nın tarihi... geri kalmışlığı yüzünden ülkenin sürekli dayak yemiş olduğunu gösterir... Askeri geri kalmışlık, politik geri kalmışlık, en-

düstriyel geri kalmışlık, tarımsal geri kalmışlık... Gelişmiş ülkelerin elli, ya da yüz yıl gerisinde bulunuyoruz. Bu mesafeyi on yıl içinde kapatmak zorundayız. Ya bunu başaracağız, ya da onlar bizi ezip geçecekler.'[101]

Ne var ki, Rusya rakipleriyle karşılaştırıldığında son derece yoksul, emeğin üretkenliğinin düşük olduğu bir ülkeydi. Ülkenin sanayileştirilmesi muazzam bir yatırımı gerektiriyordu ve uluslararası yardımın yokluğunda bu yatırımların yapılabilmesi için elde bir tek kaynak kalıyordu: işçilerin ve köylülerin emeği. Muazzam boyutlarda bir artığın çekip alınması ve yatırım olarak yine endüstriyel gelişime harcanması gerekiyordu. Ancak, nüfusun büyük çoğunluğunun asgari geçim düzeyinde yaşadığı bir ülkede böylesine büyük bir artığın üreticilerden onların gönüllü rızasıyla ve kolektif kararıyla çekip alınması olanaksızdı. Bu ancak zora dayalı bir sömürüyle gerçekleştirilebilirdi ve bunun için böyle bir zoru uygulayacak bir aygıta, yani sıkıntı çekmekten uzak yaşayan ancak sermaye birikiminin nimetlerinden yararlanan toplumsal bir sınıfa -burjuvazinin daha önce Batı Avrupa'da oynamış olduğu tarihsel rolün aynısını oynayacak bir sınıfa- ihtiyaç vardı. Dolayısıyla, tek ülkede sosyalizmin pratikteki sonucu kendi karşıtı oldu: tek ülkede devlet kapitalizmi.

Tek ülkede sosyalizm anlayışı teorik sonuçlar da doğurdu. Stalin'in olasılıkla arzu etmiş olduğunun aksine, tek ülkede sosyalizm ortodokslukta yapılan küçük bir değişiklikle sınırlı bir olgu olarak görülemez. Rusya'da nüfusun ezici çoğunluğu işçi değil, köylüydü. Marks ve Lenin, işçilerle köylülük arasında kapitalistleri ve toprak beylerini yıkmak üzere bir ittifak kurulabileceği olasılığını kabul etmekle birlikte, köylülüğün sosyalist bir sınıf olmadığını her zaman ve ısrarla vurgulamışlardı: 'Köylü hareketi... kapitalizmin temellerine karşı bir mücadele değil, fakat bu temellerdeki bütün serflik kalıntılarını temizlemeye yönelik bir mücadeledir.'[102] Ancak, eğer Rusya kendi kendine sosyalizme

geçişi başaracak idiyse, köylülüğe ilişkin bu marksist yaklaşımın değiştirilmesi zorunluydu. Böylece, bir dönem için Stalin (ve müttefiki Buharin) köylülüğün sosyalizmle 'bütünleşmekte olduğu' tezini öne çıkardı. Gerçekte ise, yalnızca sosyalizmin değil fakat ayrıca devlet kapitalizminin önünde bir engel oluşturan köylülük 1929-33 yılları arasındaki zorunlu kollektivizasyon sonucu yıkıma uğratıldı; Stalinist ideoloji işçi sınıfı ile köylülük arasındaki ayrımı bulanıklaştırdı.

Revize edilen bir başka teori emperyalizm teorisi oldu. Bu teori Luksemburg, Buharin ve Lenin tarafından dünya kapitalizminin en son aşamasının çözümlenmesi amacıyla geliştirilmişti ve her şeyden önce dünya ekonomisinin kendisini oluşturan ulusal parçalar üzerindeki önceliğine dikkati çekiyordu. Tek ülkede sosyalizm tezi zorunlu olarak bu teoriyi yadsıdı. Gerçekten, Marks ile Engels'in 'ulusal' sosyalizm anlayışını kesin bir dille reddetmiş olduklarına işaret eden Sol Muhalefet'in itirazları karşısında kendi teorisini savunmanın yollarını arayan Stalin, Marks'ın dönemindeki sanayi kapitalizmi koşullarında tek ülkede sosyalizm olanaksızken, 'eşitsiz gelişme yasası' tarafından karakterize edilen emperyalizm koşullarında bunun olanakh olduğunu ileri sürmeye başladı.[103] Bu şekilde Stalin Lenin'in emperyalizm teorisinin gerçek analitik içeriğini boşaltıyor ve bu teoriyi ayırt edici herhangi bir marksist boyutu olmayan basit bir anti-sömürgecilik düzeyine indirgiyordu.

Nihayet, tek ülkede sosyalizm anlayışı marksist devlet teorisini de yıkıma uğrattı. 1934 yılıyla birlikte Stalin sosyalizmin Rusya'da kurulmuş olduğunu iddia etmeye başladı. Bu iddiasını köylülüğün devlet çalışanları haline gelmesiyle birlikte sınıfların artık ortadan kalkmış olduğu savıyla destekliyordu -kuşkusuz Stalin'e göre bürokrasi bir sınıf değildi. marksizme göre sınıf egemenliğinin bir aracı olan devletin sosyalizmde sönümlenerek ortadan kalkması gerekirken, Stalin'in devleti sönümlenme yolunda en ufak bir işaret dahi vermiyordu ve hiçbir propaganda bu gerçeğin üs-

tünü örtecek kadar güçlü olamazdı.

Stalin, Marks ve Engels'in sosyalizmi uluslararası bir olgu olarak gördükleri için devletin sönümleneceği öngörüsünde bulunmuş olduklarını, oysa yalnızca bir tek ülkede var olan sosyalizmde devletin güçlendirilmesinin zorunlu olduğu savını ileri sürerek bu çelişkiyi yumuşatmaya çalıştı.[104] Bu sav, mantıksız olmasına rağmen mantıksızlığına dikkati çeken herhangi bir kişi kurşuna dizileceğinden, başarılı bir savdı.

Ancak, bu argüman devletin varlığını mazur gösterebilmiş olsa bile, hala bu devletin sınıf niteliğinin ne olduğu sorununu çözmeden bırakıyordu. Eğer Rusya bir sınıfsız toplum idiyse -ki Rusya'nın sosyalist olduğu iddiasında içerilen önerme tam da buydu, şu halde bu devlet özgül olarak bir işçi devleti olamazdı. Bu soruna getirilebilen yegane çözüm, Sovyet devletinin 'tüm halkın devleti' haline gelmiş olduğu iddiası oldu -bu, devleti tamamen burjuva bakış açısıyla kavrayan bir anlayıştı ve Marks'ın *Gotha Programı'nın Eleştirisi*'nde, Lenin'in *Devlet ve Devrim*'de geliştirdiği anlayışa taban tabana zıttı. Dahası, stalinist bürokrasinin bu devlet anlayışını benimsemesinin nedeni ile kendi devletini her zaman için halkın devleti olarak göstermeye çalışan burjuvazinin aynı devlet anlayışını benimsemesinin nedeni tıpa tıp aynıydı: kendisinin bir egemen sınıf olduğu gerçeğini reddetmek.

Bu noktada stalinizm ile kautskicilik arasındaki ideolojik benzerlik ve ayrılıklara değinmek yararlı olacaktır. Bunların her ikisi de, teori ile pratiğin birliğini amaçlayan marksist ilkenin aksine, teori ile pratik arasında sistematik bir kopuşmayı içerir. Yine, devlete karşı düşmanca bir tutum içinde olan Marks ve Lenin'in aksine, her ikisi de devlete güçlü bir bağlılık gösterir. Her ikisi de enternasyonalizmden koparak milliyetçiliğin kucağına yuvarlanır. Bununla birlikte bunlar arasındaki farklılıklar da benzerlikleri kadar dikkate değerdir. Kautskicilik marksizmi ilkin teoride, ardından pratikte köreltmiştir; bir yandan (parlamento ara-

cılığıyla) toplumsal devrimden söz ederken diğer yandan burjuvaziyle uzlaşmıştır. Stalinizm daha devrimci bir retorik kullanırken pratikte bunun tam tersini gerçekleştirmiştir: Bir yandan retoriğinde ayaklanma ve proleterya diktatörlüğüne sahip çıkıyor görünmüş, diğer yandan işçi sınıfını doğrudan ve açıktan açığa baskı altına almıştır. Kautskyism devlete karşı korkuyla karışık bir hayranlık duymuş ve kendisini devletin yıkılması fikrinden uzak tutmuştur. Stalinizm ise devlete olumlu bir anlam yükleyerek onu kutsallaştırmıştır. Marks ve Lenin için proleterya diktatörlüğü halihazırda bir 'yarı-devlet', ya da 'sözcüğün gerçek anlamında devlet olmayan bir devlet'[105] iken, stalinizm için sosyalizme (hatta komünizme) giden yol devleti **ad infinitum** [sınırsız bir biçimde ve ebedi olarak] güçlendirmekten geçiyordu. Kautskicilik 1914'te arsızca ve 'barış' sloganlarının arkasına saklanarak milliyetçiliğe teslim olmuştur. 'Tek ülkede sosyalizm' teorisiyle milliyetçiliği resmi olarak marksizme dışarıdan sokmuş olan stalinizm ise, mümkün olan en bayağı Büyük Rus şovenizmini yaratmış, bu yolda Rusya'nın Çarlık dönemindeki emperyalist geçmişini övecek kadar ileri gitmiştir.[106]

Bu benzerlikler ve farklılıklar, bu iki ideolojinin toplumsal temelleri arasındaki benzerlik ve farklılıkları yansıtır. Bunların her ikisi de işçi sınıfı hareketinden doğmuş bürokrasilerin ideolojileridir; fakat, kautskiciliği yaratan durumda bürokrasi proleterya ile burjuvazi arasında ortada bir yerde durmuşken, stalinist bürokrasi -eski burjuvazinin imha edilmesi ve bir sınıf olarak varlığını yitirmesiyle birliktekendisini iktidarda bulmuştur. Dolayısıyla, kautskicilik ılımlı, temkinli, marksizmin 'burjuvazi için kabul edilebilir'[107] unsurlarını öne çıkaran bir 'marksizm' olarak görünür. Oysa stalinizm burjuvazinin duygularını hiçe sayan, kibirli, acımasız bir 'marksizm'dir, ancak bu teorinin içeriğini onun tam karşıtına dönüştürmüştür. Bununla birlikte, tıpkı kautskiciliğin kendi muhalifi Bernstein'la marksizmle olandan çok daha fazla müştereklige sahip olması gibi, stalinizm,

tüm sözsel kınama ve saldırılarına karşın, gerçekte kautskiciliğe Marks ve Lenin'in devrimci teorisine olandan çok daha yakındır.

Stalinizmi uluslararası bir olgu olarak incelediğimiz zaman, onunla Sosyal Demokrasi arasındaki paralellikler çok daha net bir biçimde görülür. Buraya kadar dikkatimizi Rusya'daki stalinizm üstünde yoğunlaştırdık; ancak stalinizm Rusya sınırları dışında da önemli bir etkiye sahip olmuştur -bunların ilki ve en başta geleni stalinist dünya görüşünü hızla benimsemiş olan Komünist Enternasyonal (Komintern) partileri üzerindeki etkisidir. Bu etkinin nasıl gerçekleştiği üzerinde kısaca durma gereği hissediyoruz.

Komintern daha başlangıçtan itibaren Rus seksiyonunun hakimiyeti altındaydı; bu durum, Rus temsilcilerin başarılı bir devrimin yaratıcıları olarak sahip oldukları büyük prestij ve otoriteden kaynaklanıyordu. Ancak, Komünist Enternasyonal'in kuruluşunu izleyen ilk yıllarda örgüt içinde tam ve özgür bir tartışma ortamı vardı; batılı Komünist liderler Rus liderlerin düşüncelerine -her ne kadar genel olarak örgüte bunların bakış açıları hakim olsa da- açıkça karşı çıkabiliyorlardı. Ne var ki, 1919-1923 yılları arasında Avrupa'daki devrimci dalganın yenilgiye uğraması, batılı partilerin kendilerine olan güvenlerini azalttı ve bunların kendi devrimlerini zaferle sonuçlandırmış olan Ruslar karşısında hissettikleri aşağılık duygusunu güçlendirdi. Bu gelişme, Rusya'dan gelen bürokratik basınç ve maddi yardımın giderek artan oranda kullanımı ile eşleşerek, Komintern üzerindeki Rus hakimiyetini pekiştirdi ve söz konusu hakimiyeti Enternasyonal'in temel varoluş nedeni olan proleterya devrimi amacından sapılmasına olanak tanıyacak ölçüde artırdı.

Bu değişime aracılık eden ideolojik olgu yine tek ülkede sosyalizm teorisi idi. Bu teorinin mantığına göre, sosyalizmin inşası şeklindeki temel amaç başarılabilmiş olduğuna göre uluslararası devrim olmazsa olmaz bir hedef olmaktan çıkmış, pratik bir aktiviteden ziyade saygı duyulması gereken, ama artık doğrudan bir gerekliliği de temsil etme-

yen uzak bir arzu durumuna gelmişti. Bu mantığın sonuçlarından biri, Komünist Partilerin rolünü 'Sovyet devletinin korunması için ileri karakollar' olma durumuna indirgenmesi eğiliminin ortaya çıkması idi. Buna göre, söz konusu partilerin birinci görevi Rusya'ya karşı muhtemel bir askeri müdahaleyi engellemekti; bu görevlerine uygun olarak, bu partiler potansiyel dostlarını ve müttefiklerini ürkütebilecek olan devrimci politikaları bir yana bırakarak kendi burjuvazileri karşısında birer reformist baskı grubu şeklinde hareket etmeliydiler.

Bu yeni yönelimin ilk sonuçları, Çin Komünist Partisi'nin sonraları 1925-27 Çin Devrimi'ni ezecek olan 'ilerici' burjuva milliyetçisi Kuomintang'ın kuyruğuna takılması; İngiliz Komünist Partisi'nin Anglo-Sovyet Sendikalar Komitesi'nde 'Sovyetler Birliği'nin dostları' gibi tavır takman ve eşanlı olarak 1926 Genel Grevi'ne ihanet eden TUC (Sendikalar Konfederasyonu -ç.) Genel Konseyi'nin 'sol' liderlerine tabi kılınması oldu. 1930'lann ortalarındaki Halk Cepheleri'nin Sovyetler Birliği'nin burjuva demokratik İngiltere ve Fransa ile potansiyel bir ittifakı uğruna İspanya Devrimi'ni feda etmeleri (ve dolayısıyla İspanyol Cumhuriyeti'ni Franco'nun ellerine teslim etmeleri), nihai olarak da Komintern'in İkinci Dünya Savaşı'nda Müttefikler'e bir iyi niyet gösterisi olsun diye 1943'te kendi kendisini feshetmesi bu yönelimin daha sonraki sonuçlarıydı.

Ne var ki, Komintern partilerinin bu şekilde manüpüle edilebilmesi için bunların örgütsel olduğu kadar ideolojik olarak da dönüşüme uğratılmaları gerekiyordu. Kuşkusuz, Komünist partilerin üye kitlesi, ağırlıklı olarak, kapitalizmi yıkmak için bu partilere katılmış olan iyi niyetli işçilerden oluşuyordu. Bunlar, tek ülkede sosyalizm teorisinin pratikte ne anlama geldiğini bilemedikleri için söz konusu teoriyi kabul etmişlerdi. Dahası, bu işçilerin sınıfsal konumları onları sürekli olarak salt Sovyet devletinin ileri karakolları olarak hareket etme rolünü aşan bir rol üstlenmeye zorluyordu. Dolayısıyla, bu rolü onlara empoze edebilmek için

Komintern partilerini üyelerinin kontrolünden de çıkarılması zorunluydu -bu partiler bürokratikleştirilmeli, işçi sınıfının (ve kendi işçi üyelerinin) çıkarlarını Rusya'daki bürokrasinin çıkarlarına tabi kılacağından emin olunabilecek bir memurlar hiyererşisi içinde yeniden örgütlenmeliydiler. Elinde tuttuğu güç, prestij ve maddi kaynaklar aracılığıyla bu işi gerçekleştirmek stalinizm için güç olmadı. 1920'lerin sonlarında Komintern ve buna üye partiler bütünüyle 'güvenilir' stalinist apparatçıkların eline geçmiş durumdaydı.

Bununla birlikte, bu sürecin kendi içinde bir sınırı olduğunu da akıldan çıkarmamak gerekir. Eğer Komintern partileri Sovyet kordiplomatiğinden daha etkin ileri karakollar olacak idiyse, bu partilerin belli bir güce sahip olmaları, kitlesel bir desteği arkalarına almaları, ve tarihsel nedenlerden ötürü bu kitlesel desteğin esas olarak işçi sınıfına dayanması da zorunluydu. Böyle bir desteği kazanmak ve elde tutabilmek için bu partilerin belli bir noktaya kadar işçi sınıfının çıkarlarına duyarlı olması kaçınılmazdı. Böylece, tıpkı Sosyal Demokratik bürokrasinin burjuvazinin avantajına olacak şekilde proleterya ile burjuvazi arasında aracı bir rol üstlenmiş olması gibi, Komünist partilerin bürokrasileri yerel proleteryanm çıkarları ile Rus devlet kapitalizminin çıkarları arasında ikincisinin avantajına olacak şekilde aracı bir rol oynamaya başladılar.

Tek ülkede sosyalizm teorisi aynı zamanda uluslararası komünizm içinde ikinci ve çelişkili bir eğilimin doğmasına da neden oldu. Milliyetçiliğin Rusya'da yaşama geçmiş biçimi olan bu teori diğer ülkelerdeki Komünist partilerin her birinde milliyetçilik eğiliminin doğup gelişmesine kapı araladı. Troçki bu durumu o günlerde şu şekilde ifade eder:

> 'Sosyalizmin tek ülkede gerçekleştirilmesinin mümkün olabildiğine inanıldığında, bunun yalnızca iktidann fethedilmesinden sonra değil, fakat bundan önce de gerçekleştirilebileceğine inanmak mümkün hale gelir. Eğer

sosyalizm geri bir ülke olan Rusya'nın ulusal sınırları içinde gerçekleştirilebiliyorsa, şu halde bunun gelişmiş Almanya içinde de gerçekleştirilebileceğine inanmamak için ortada hiçbir neden kalmaz... Bu ise Komintern içinde toplumsal-vatanseverlik hattı boyunca yaşanacak dağılmanın başlangıcı olacaktır.'[108]

Başlangıçta sözünü ettiğimiz milliyetçi eğilim Rusya'ya sadakat eğiliminin gölgesinde atıl olarak kaldı. Ancak, Sovyetler'in ileri karakolları görevini üstlenme, geri ülkelerde milliyetçi burjuvaziyle (Çin), ya da reformist sendika liderleriyle (İngiltere), veya 'demokratik' burjuvaziyle (İspanya ve Fransa'daki Halk Cepheleri) köprüler kurma sürecinin bizzat kendisi milliyetçilik mikrobunun gelişip yayılmasına neden oldu. Sovyet tarafının İkinci Dünya Savaşı'nı emperyalist bir savaş olarak kabul etmesi (bu yaklaşım Stalin'in Hitler'le kurduğu geçici ittifakın dikte ettirdiği bir yaklaşımdı) milliyetçi eğilimin İkinci Dünya Savaşı'na kadar Sovyetler'in ileri karakolu olma eğilimine tabi ve ikinci planda kalmış olduğunu gösterir. Ancak, 1941'de Sovyet dış politikasının aniden değişmesi (bu değişiklik Almanya'nın Rusya'yı işgalinin bir sonucuydu) ve Sovyetler'in bu kez savaşı anti-faşist halkların bir savaşı olarak nitelemesiyle birlikte milliyetçi eğilim hızla yaygınlaştı; bağımsız işçi sınıfı mücadelesi bütünüyle bir kenara itildi ve Komünistler ateşli vatanseverler olarak hareket etmeye başladılar.

Savaştan sonra milliyetçi eğilim doruğa tırmandı. Komünist partilerin kendi çabalarıyla iktidara gelmiş oldukları ülkelerde (Çin, Yugoslavya, Arnavutluk) milliyetçilik en üst düzeye ulaştı ve Moskava'dan açıktan açığa kopulmasına kadar vardı. Milliyetçiliğin en zayıf kaldığı ülkeler, komünist partilerin Kızıl Ordu eliyle iktidara taşınmış oldukları ülkelerle (Polonya, Macaristan, Doğu Almanya ve diğerleri) bu partilerin küçük oldukları, Komünistlerin basınç altında kaldıkları, sürgüne gönderildikleri ve Sovyet himayesine itildikleri ülkelerdi (örneğin Yunanistan ve Portekiz).

İşçi sınıfı temelli kitlesel desteğe sahip olan ve iktidarda pay sahibi olmayı arzulayan partilerde (özellikle İtalyan Komünist Partisi) milliyetçilik hakim öğe oldu.[109] Bir süre sonra boy gösterecek olan Avrupa komünizmi olgusu bu sürecin ideolojik yansıması olacaktı.

Azgelişmiş ülkelerdeki stalinizm sorununu bir an için bir kenara bırakak dikkatimizi geçirdiği evrime ilişkin yukarıda genel bilgiler aktardığımız batı stalinizminin ana öğeleri üzerinde yoğunlaştıralım: reformist baskı grubu olma politikası, sendika liderlerine tabi olma, burjuvazinin 'solu' ile ittifaklar kurma, milliyetçilik ve bürokratik örgütlenmeler. Bu öğeler Sosyal Demokrasi'yi teşkil eden unsurların birer kopyası gibi görünmüyorlar mı? Hemen hiç kuşku yok ki, batı stalinizminin ideolojik argümanları -sosyalizme ulusal parlamenter bir yoldan ulaşma, proleterya diktatörlüğü yaklaşımının açıkça reddedilmesi vb.- giderek Sosyal Demokrasi'nin ideolojik argümanlarından ayırt edilemez hale gelmiştir. Aynı paralellik Sol Avrupa komünizmi ile Sağ Avrupa komünizmi ayrımma kadar uzanır. Sol Avrupa komünizmi, şu ya da bu hızla sosyalizme parlamenter yoldan geçişi öngörmesi anlamında -ki sosyalizme geçişten söz edilmesi hiç kuşkusuz kitlesel bir basıncın ürünüdür- kautskiciliğe geri dönüşün bir ifadesi olarak görülebilir.[110] Sağ Avrupa komünizmi ise, koalisyonlardan (hani şu İtalyanların 'tarihsel uzlaşması') daha radikal bir şey içermemesi anlamında az çok Bernsteincılığın bir ifadesidir ve geleneksel Sosyal Demokrasi'nin sağ kanadına karşılık düşer (bu bakımdan İngiltere'deki 'marksist' Eric Hobsbawm ile 'marksist olmayan' Tony Benn arasında bir karşılaştırma yapılabilir).

Sonuç olarak: stalinist 'marksizm' iki biçim almıştır. Bunlardan birincisi, Rusya'da sosyalizm adına kendisini devlet kapitalisti egemen sınıf olarak inşa etmiş olan karşı-devrimci bürokrasinin ideolojisidir. İkincisi ise, özellikle Avrupa'da, bürokratik vasıtaların (agents) ideolojisi olmaktan itibaren evrimleşerek sonuçta işçi hareketi bürokrasisinin bir

kesiminin ideolojisi durumuna gelmiş bir ideolojidir. Stalinizmin bu iki biçimi birbirinden farklıdır ve birbirlerine eşitlenemezler -ancak uluslararası işçi devrimi, dünya işçi sınıfının kendi kurtuluşunu kendisinin gerçekleştirmesi gibi temel sorunlarda aldıkları karşıt tutumla bir birlik içindedirler. Ve, her iki biçim de hiçbir şekilde gerçek marksist geleneğin parçası değildir.

Stalinizmin Üçüncü Dünya'daki evrimi ise bir noktaya kadar farklı bir süreç içinde gerçekleşmiştir.

3

Üçüncü dünya milliyetçiliği

Üçüncü Dünya'daki ulusal kurtuluş hareketlerinin öneminin ayırdına varan ilk marksist Lenin'di. Lenin'in emperyalizm çözümlemesi, 'dünya nüfusunun ezici çoğunluğunun çok küçük bir azınlık oluşturan en zengin ve en ileri kapitalist ülkeler tarafından mali açıdan birer sömürge olarak köleleştirildiğini'[111] ortaya koyuyor ve bu köleleştirmenin kaçınılmaz olarak ayaklanmaları ve kurtuluş savaşlarını teşvik edeceğini gösteriyordu. Lenin'in öngörüsü, emperyalizmi bir kıskaç hareketi içinde çökertmek için özellikle Batı'daki proleter devrimle esas olarak Doğu'daki ulusal kurtuluş hareketleri arasında kurulacak uluslararası bir ittifak idi. Bu yüzden, Komünistlerin bu milliyetçi hareketleri -özellikle 'kendi' emperyalist devletlerine karşı mücadele içinde olanları- desteklemelerinin çok büyük bir öneme sahip olduğunu ısrarla ileri sürdü.

Lenin, bununla eşanlı olarak, bu stratejinin 'ezilen sınıfların, sömürülen emekçi halkın çıkarlarıyla genel olarak ulusal çıkarlar olarak adlandırılan ve örtük olarak egemen sınıfın çıkarlarını ifade eden çıkarlar arasında'[112] bir ayrım yapılmasını öngören marksist ilkeyi bulanıklaştırmak gibi bir tehlikeyi içerdiğini de biliyordu. Bu yüzden, Komintern'in İkinci Kongresi'nde bu sorunla ilgili tezlerinde şu noktaların altını çizdi:

> ...geri ülkelerde burjuva-demokratik kurtuluş akımları-

na komünist bir renk yakıştırma girişimlerine karşı kararlı bir mücadeleye ihtiyaç vardır... Komünist Enternasyonal sömürge ve geri ülkelerde burjuva demokrasisi ile geçici bir ittifaka girmelidir, ancak onunla iç içe geçmemeli, ve, koşullar ne olursa olsun, henüz daha embriyon halinde olsa bile proleterya hareketinin bağımsızlığını savunmalıdır.'[113]

Lenin ayrıca 'emperyalist güçler tarafından sistematik olarak uygulanan' politik açıdan şekilsel bir bağımsızlığa sahip, ancak ekonomik ve askeri açıdan bütünüyle bağımlı olan devletler kurma aldatmacasına dikkati çekiyordu. Bu konuda ulaştığı sonuç şuydu:

'Bugünkü uluslararası koşullarda, bağımlı ve güçsüz uluslar açısından bir Sovyet cumhuriyetleri birliği dışında kurtuluş yolu yoktur... Dünyanın her yerinde, proleterya ve onu izleyen emekçi halk kitlesi bütün ülke ve uluslarda gönüllü olarak bir ittifak ve birlik için çabalamadığı sürece kapitalizme karşı tam bir zafer kazanılamaz.'[114]

Oysa, Stalin yönetimi altında, Komintern'in Sovyetler Birliği'ne dostlar bulma ihtiyacı tarafından dikte edilmiş politikası tam da Lenin'in uyardığı yönde gelişti. Kuşkusuz bunun klasik örneği Çin'dir; Çin Komünist Partisi burjuva milliyetçi Kuomintang partisine girmekle kalmamış, ayrıca kurucusu Sun Yat-sen'in ilkelerinin eleştirilmesinin yasaklanmasını kabul etmiş ve kendi partisinin üye listelerini Kuomintang liderliğine vermiştir. Öte yandan Chiang Kai-shek Komünist Enternasyonal'in onursal üyesi yapılmıştır.

Burjuva milliyetçi hareketlere 'komünist bir renk kazandırma' ve komünizmi burjuva milliyetçiliği ile kaynaştırma süreci, İkinci Dünya Savaşı sonrasında karşıt kamptaki ulusal kurtuluş hareketlerine destek verme politikasının Sovyetler Birliği'nin Amerika Birleşik Devletleri ile giriştiği

güç mücadelesinde önemli bir unsur haline gelmesiyle birlikte daha da yoğunlaşmıştır.[115] 1950 ve 60'lı yıllara gelindiğinde öyle bir duruma gelinmişti ki, bir yandan Üçüncü Dünya'daki hemen her milliyetçi rejim ya da hareket kendisini 'sosyalist' olarak adlandırıyor ve pek çoğu kendisini 'marksist' olarak nitelendiriyor, diğer yandan, gelişmiş ülkelerde -stalinist olmayan sol ve bazı Troçkist gruplar da dahil olmak üzere- solun geniş kesimleri ulusal kurtuluş hareketleriyle sosyalist devrimi pratikte eşanlamlı sayar hale geliyorlardı.

Tam da milliyetçi oldukları için bu kurtuluş hareketleri kendi teori ve pratiklerinde çok büyük farklılıklar sergilerler ve bu yüzden (SPD'nin İkinci Enternasyonal için olabildiğinin aksine) bunlardan hiçbiri çözümleme açısından diğerlerini de temsil eden bir örnek olarak ele alınamaz. Öte yandan, bu hareketlerden doğan ideolojik sistemlerin hepsini -hatta bir kısmını bile- burada ele alıp inceleme olanağımız da yok. Bu yüzden, Üçüncü Dünya'nın milliyetçi 'marksizmi'ni bütün bu akımların hemen hepsinin merkezi teması olan öğeyi -ulusal bağımsızlık için gerilla savaşı- esas alarak inceleyeceğiz ve bu tür bir devrim anlayışını, bunun en 'saf' iki örneği olan Çin ve Küba'ya referanslarla açıklayacağız. Bu iki örnek şu açılardan ayrıca ilgi göstermeye değer: Maoizm stalinizm toprağında yeşerdi ve kendi bağımsız stratejisini geliştirerek iktidara geldikten sonra Rusya'dan koptu; oysa başlangıçta ne Komünist ne de marksist bir iddiası olan Castroism, ancak iktidara geldikten sonra Sovyet kampına dahil oldu ve 'marksist' bir ideolojiyi benimsedi. İzleyeceğimiz bu prosedür, eksikler içermekle birlikte, bu türden bir 'marksizm'in özünü ve onun sınıf temelini açığa çıkarmak açısından genel olarak yeterli olacaktır.

Gerilla savaşı, ilk olarak, devrimci mücadelenin merkezini değiştirir ve onu şehirden alıp kırsal alana taşır. Bu adımı atan ilk 'marksist' Mao oldu; Mao'nun attığı bu adım Çin işçi sınıfının 1927'de Kuomintang tarafından çökertil-

mesine karşı bir tepkiyi ifade ediyordu. Burada amaç, Çin Komünist Partisi'nin kalıntılarını Chiang Kai-Shek'in şehirlerdeki teröründen kurtarmaktı[116]. Böylece, Mao ilkin Kiangsi'ye geçti; ancak buranın da basınç altına alınmasından sonra, Uzun Yürüyüş olarak anılan olağanüstü güç bir yürüyüşle kuzeybatıya, Çin'in en geri ve en ıssız bölgelerinden biri olan Yenan'a gitti. Bu pratik olgu, yani ordu ve polisin kırsal kesimde devrimcilerin izini sürmede çok daha büyük güçlüklerle karşılaşması, gerilla savaşı fikrinin savunucuları için en önemli öğe halini aldı. Nitekim, Che Guevera, 'yasadışı işçi hareketlerinin muazzam tehlikelerle yüz yüze oldukları' yorumunda bulunduktan sonra şunları yazar: 'Kırsal alanda durum bu denli zor değildir. Baskıcı güçlerin ınenzili dışında kalan bu yerlerde yöre sakinleri silahlı gerillalar tarafından desteklenebilirler.'[117]

Ne var ki, gerilla savaşı yalnızca mücadelenin ınerkezini değil, fakat ayrıca bu mücadelenin toplumsal içeriğini de değiştirir. İşçi, işçi olmaktan vazgeçmedikçe bir gerilla olamaz; bir bütün olarak işçi sınıfı -hatta onun esaslı büyüklükte bir kısmı- açısından kırsal gerilla savaşı açıkça olanaksızdır. Şu halde, devrimin öznesi olarak işçi sınıfının yerini alacak olan toplumsal sınıf hangisi olacaktır? Gerilla savaşı teorisyenlerinin bu soruya verdikleri temel yanıt şudur: köylülük.[118]

Bu kitabın ilk bölümünde, köylülüğün bu şekilde proleteryanın yerine ikame edilmesinin marksizmle açık bir uyuşmazlık taşıdığını göstermek için yeterince şey söylendi; ancak, altını çizmek gerekir ki, burada sorun yalnızca Marks'ın (ve Lenin'in) köylülüğün devrimci kapasitesiyle ilişkili özgül değerlendirmeleriyle çelişkiye düşülmesi değildir. Daha önce gösterdiğimiz gibi, proleterya marksizm açısından merkezi ve temel bir öneme sahiptir. İşçi sınıfı devrim için bir araç değildir; aksine, devrim işçi sınıfı için bir araçtır. Çünkü, insanlığı daha yüksek, sınıfsız bir toplum aşamasına taşıyabilecek olan üretim güçleri ve üretim ilişkileriyle bağlantılı olan ve bunları kendisinde cisimleştiren

yegane sınıf işçi sınıfıdır.

Nitekim, yapılması zorunlu hale gelen bir dizi revizyona gitmeden tek ülkede sosyalizm tezini marksizmin içine sokulması nasıl olanaksız ise, tıpkı bunun gibi, tarihsel materyalizmin bütün bir yapısını yıkmaksızın köylülüğün sosyalist devrimi teorisini bunun içine sokmak imkansızdır. Köylülük, kapitalist üretim ilişkilerinin değil, pre-kapitalist (kapitalizm öncesi) üretim ilişkilerinin bir ürünüdür. Eğer köylülük sosyalist bir sınıf ise, bu durumda sosyalist devrimin geçmiş bin yıllık zaman diliminin herhangi bir anında mümkün olduğunu söylemek gerekir. Bu ise, kapitalizmin ve sanayi devriminin insanlık tarihinde zorunlu olmayan aşamalar olduğunu ve üretim güçlerinin belirleyici rolünün bütünüyle ortadan kalkmış olduğunu ileri sürmek anlamına gelir. Bu durumda ihtiyaç duyulan yegane şey güç ve doğru fikirlerdir.

Maoistlerin ve bunların Charles Bettelheim gibi entellektüel yol arkadaşlarının argümanlarında kendisini gösteren anlayış tam da budur. Bunlar, ekonomik açıdan ne denli geri ve yoksul olursa olsun, doğru bir politik liderlik olması koşuluyla sosyalizmin Çin'de ya da bir başka ülkede inşa edilebileceğini savunurlar.[119] Yine, bu anlayış, devrimin nesnel koşullarının olgunlaşmasını beklemenin zorunlu olmadığını, çünkü bu koşulların devrimcilerin (gerillaların) bizzat kendileri tarafından yaratılabileceğini söyleyen Castro-Guevera-Debray yaklaşımında da içkindir.[120] Bütün bunların sonucu marksist materyalizm değil, gem vurulmamış bir idealizmdir.

Mao gibi marksist geleneğe bir tür ideolojik bağlılık kaygısı taşıyanlar bu sorunu etrafından dolaşarak aşmaya girişecekler ve sürekli olarak 'köylülüğe proleter önderlik'ten söz edeceklerdi.[121] Fakat, proleterya Çin Devrimi'nde hiçbir rol oynamadığı için (Mao, 1949'da, 'işçilerin ve ücretlilerin tüm işkollarında çalışmaya devam edecekleri ve iş dünyasının her zamanki olağan akışını sürdüreceği bekleniyor' diye yazıyordu[122]) bu olsa olsa 'proleter' partinin önderliği

anlamına gelebilirdi. Ve, Çin Komünist Partisi işçi üyelere sahip bulunmadığı için[123], bunun anlamı ancak 'proleter' ideolojinin önderliği olabilirdi. Burada yine idealizmle yüz yüze geliyoruz. Sınıfsal temelinden koparılan ideoloji, emin ellerde olacağı varsayılarak bir başka toplumsal sınıfa mal ediliyor.

Gerçekte, aşırı bir idealizm ve idealizmin kaba bir versiyonu olan 'muhteşem insan' teorisi Maoizme nüfuz ediyor. Liderliğin Stalin'den sonra Krushchev'e geçmesiyle birlikte Sovyetler Birliği'nin proleterya diktatörlüğünden burjuvazinin diktatörlüğüne geçtiği anlayışından, sınıfsal terminolojinin (burjuva, toprak sahipleri, vb.) ahlaki yaftalar olarak kullanılmasına[124], 'Mao Tse-tung düşüncesi'nin ve Mao'nun kendisinin bir kült haline gelmesine ('muhteşem lider', 'asla batmayan güneş'[125]) varıncaya kadar bunun çeşitli örneklerini görüyoruz.

Burada, Stalin'in bir kült haline gelmesinin onun iktidara gelmesinden sonra gerçekleştiğini, buna karşın Mao kültünün iktidarın ele geçirilmesinden önce doğduğunu önemli bir not olarak belirtmek gerekir. Devrimci işçi sınıfı efsanevi lider kültüne asla hoşgörü göstermez; dolayısıyla, Stalin kendi yönetimini işçi sınıfına dayatabilmek için ilkin onu çökertmek zorunda kalmıştır. Oysa, temeli köylülük olan ayaklanmalarda ayaklanma liderlerinin yarı-tanrısal şahsiyetler olarak görülmeleri bu tür ayaklanmaların tipik bir özelliğidir. Bu kaba idealizmin yalnızca ulusal kurtuluşçu 'marksizm'lerin ortak bir karakteristiği olmayıp ayrıca marksist olmadıkları çok açık olan miliyetçi hareketlerin de ortak bir özelliği olduğunu (Gandhi ve Kuomintang içindeki Sun Yat-sen kültleri) görebilmek için Kim Il Sung, Ho Chi Minh, Fidel Castro, Che Guevera ve birer kült haline getirilmiş diğerlerini düşünmek yeterlidir.

Burada Marks'ın söylediğinin tam tersine çevrildiğini görüyoruz: Toplumsal bilinci belirleyen toplumsal varoluş değil, toplumsal varoluşu belirleyen toplumsal bilinçtir (yani liderlik). Eğer köylülüğe dayalı gerilla savaşının teorisyen-

leri tutarlı olma kaygısı taşısalardı, marksizmi topyekün reddederlerdi. Gerçekten, şayet bu teorisyenlerin temel iddiası -gerilla savaşı sosyalizme giden yoldur- doğru ise, bu durumda marksizmin en temel önermelerinin çürütülmüş olduğunu söylemek gerekir. Çin, Küba, Vietnam ve diğerlerinin sosyalist oldukları savını bir an için bir kenara bırakarak gerilla teorilerinin idealist karakteri üzerinde duralım. Bu teorilerin sahip olduğu idealizm, gerilla ordusu ile köylülük arasındaki ilişkinin ileri sürüldüğü gibi olmadığını ortaya koyar; çünkü, idealizmin kendisi de toplumsal bir kökene sahiptir -diğerlerinin emeğiyle geçinen sınıf ya da toplumsal katmanlar toplum açısından yaşamsal olan fikirlerin kendi fikirleri olduğuna inanmaya başlarlar.

Bu soruna açıklık getirmek için, Marks'ın *Louis Bonaparte'ın Onsekizinci Brummaire*'nde Fransız köylüsü için yaptığı çözümlemeye dönmek zorunlu görünüyor:

> Küçük toprak sahibi köylüler, üyeleri benzer koşullarda yaşayan ancak birbirleriyle fazlaca ilişkiye girmeyen muazzam bir kitle oluştururlar. Sahip olduklan üretim tarzı, birbirleriyle karşılıklı ilişkiler içine sokmak yerine bunları birbirlerinden yalıtır... Milyonlarca aile, kendi yaşam tarzlarını, çıkarlannı, kültürlerini diğer sınıflannkinden ayıran ve onları bu sımflar karşısında düşman bir konuma iten ekonomik varoluş koşullan altında yaşadıklan sürece, bir sınıf oluştururlar. Söz konusu bu küçük toprak sahibi köylüler, aralarında yalnızca yerel düzeyde kalan karşılıklı bir ilişki olduğu sürece ve sahip oldukları çıkarlar bunlara bir topluluk duygusu, ulusal bir bağ ve politik bir örgütlülük kazandırmadıkça, bir sınıf oluşturmazlar. Dolayısıyla, bunlar kendi sımfsal çıkarlarını kendi adlanna dayatma yeteneğinden yoksundurlar... Kendilerini temsil edemezler; temsil edilmeleri gerekir. Sahip oldukları temsilciler aynı zamanda onların efendileri, üzerlerinde yer alan bir otorite, onları diğer sınıflar karşısında koruyan ve onlara gökten yağmur ve

güneş gönderen sınırsız bir hükümet gücü olarak görünmelidir.'[126]

Marks burada köylülüğün kendi varoluşunun toplumsal koşulları tarafından belirlenen temel karakteristiğine işaret etmektedir: kendi kurtuluşunu gerçekleştirme kapasitesinden yoksunluk. Köylülük savaşabilir ve bunu olağanüstü bir ateşlilik ve vahşetle yapar; ancak toplumun egemen sınıfı haline gelemez. Köy kent karşısında çeşitli çarpışmaları kazanabilir, ama savaşın kendisini kazanamaz; çünkü, köy, üretim güçlerinin bulunduğu kenti çekip çeviremez. 1381'de Wat Tyler, Meksika'da Emiliano Zapata ve Çin tarihi boyunca gözlenen sayısız çoklukta köylü ayaklanması[127] için geçerli durum buydu. Köylülük, ulusal bir politik güç haline gelebilmek için dışsal ve kent temelinde biçimlenmiş bir sınıfın ya da böyle bir sınıfın bir kesiminin liderliğine ihtiyaç duyar. Lenin, Marks ve Troçki için, bu sınıf 'kırsal alana giderek' değil, kentlerde kalarak devleti yıkmak için savaşım verecek olan işçi sınıfı idi. Mao, Castro, Guevera ve diğerleri için ise, bu, gerillalardan oluşan bir kadro ve bu gerilla ordusunu yönetecek olan ve hemen tamamen kentli aydınkesim içinden oluşturulacak (ve ancak buradan oluşturulabilecek) bir komuta grubu idi.

Gerilla savaşında liderlik ile köylülük arasındaki ilişki nedir? Gerilla ordusunun sıradan üyelerinin ezici çoğunlukla köylüler olacağı öngörülür; ancak pratikte ancak köylülüğün çok küçük bir azınlığı böyle bir orduya katılacaktır (Küba'da, Castro'nun silahlı güçleri en çok birkaç bin kişilikti; Çin'de bu rakam çok daha büyüktü -Uzun Yürüyüş'ün başında 300.000 olan rakam yürüyüşün sonuna gelindiğinde 20.000'e düşmüş, savaşın doruğuna çıktığı dönemde birkaç milyona erişmişti- ancak Çin'in 500 milyonluk köylü kitlesi düşünüldüğünde bu yine çok küçük bir rakam olarak kalıyordu). Çünkü, gerilla savaşının esasında mobilizasyon vardır ve vur-kaç taktikleri bunu kaçınılmaz kılar.

Bu aynı taktikler köylü gerillanın bir köylü olmaktan

çıkıp profesyonel bir asker olmasıyla sonuçlanır ve gerillanın eylemleri ve ideolojisi kendi sınıf temelinden koparak ordunun orta sınıf ağırlıklı komuta grubunun askeri disiplini içinde erir. Dolayısıyla, söz konusu ilişki, leninist bir partide işçilerle aydınlar arasındaki ilişkiden tamamen farklıdır -leninist bir partide partinin işçi üyeleri işçi olarak konumlarını muhafaza ederler ve aydınlarm partiye katılımlarında proleterya mücadelesinin bakış açısının ve disiplininin kabulü önkoşuldur.[128]

Ayrıca, gerilla ordusunun bir bütün olarak köylülükle olan ilişkisi leninist partinin işçi sınıfı ile olan ilişkisinden oldukça farklıdır. Bunlardan ikincisi, işçi sınıfının bütününe işçi sınıfının çıkarlarını gerçekleştirmek üzere verilen mücadelede öncülük etmeyi amaçlar. Birincisi ise, köylü kitlesi adına hareket eder. Gerilla ordusu zorunlu olarak köylülüğün desteğine ihtiyaç duyar ve karşılık olarak ona yardım ve koruma sunar, onun desteğini kazanabilmek için toprak reformu vaadinde bulunur. Guevera, farkında olmadan, gerilla savaşında içkin olan idealist seçkinciliğe saf ifadesini kazandırmıştır:

> 'Gerilla savaşçısını halkın kurtuluş özlemini paylaşan, barışçıl araçlar tükendiğinde savaşa girişen ve kendisini halkın silahlı öncüsü haline dönüştüren kişi olarak tanımladık. Bu savaşçı, daha mücadelenin en başından itibaren adaletsiz bir düzeni yıkma ve dolayısıyla, az çok gizli bir biçimde, eski düzeni yeni olanla değiştirme yönünde bir amaca sahiptir. Halihazırda söylemiş olduğumuz gibi... yetersiz bir ekonomik gelişmişlik düzeyindeki ülkelerin hemen hepsinde kırsal alan savaş için ideal koşullar sunar. Bu yüzden, gerilla savaşçısının inşa edeceği toplumsal yapının temeli kırsal mülk sahipliğindeki değişimleri başlatır.'[129]

Guevera, ilkin, 'reformun gerçek bir rahibi' olarak tanımladığı gerilla savaşçısının adaletli bir düzene olan özle-

minden söz ediyor; ikinci olarak askeri açıdan savaşın geçeceği alanı seçiyor ve üçüncü olarak tarım reformundan söz ediyor. Ve şöyle sürdürüyor:

> 'Köylülere teknik, ekonomik, moral ve kültürel açıden sürekli yardım edilmelidir. Gerilla savaşçısı, her zaman yoksullara yardım eden, savaşın ilk aşamalarında zenginlerin canını mümkün olduğu ölçüde az sıkan bir tür kılavuz melek olacaktır.'[130]

Benzer şekilde, Mao'nun Kızıl Ordu'su köylülerle ilişkiler konusunda sıkı yönetmeliklere tabi idi: 'Nazik ve saygılı olun ve yapabildiğiniz ölçüde onlara yardım edin. Ödünç aldığınız malzemeleri geri iade edin. Bunların zarar görmüş olanlarını yenisiyle değiştirin. Aldığınız her şeyin parasını ödeyin, vb.'[131] Burada kavranması gereken önemli nokta, köylü ile gerilla arasında bu ahlaki yönergelerin yayınlanmasını zorunlu kılan ilişkidir. Üyelerini fabrika kapılarına gönderirken onlara 'İşçileri istismar etmeyin. Onlara gazetemizi almaları için fazla ısrar etmeyin!' diye uyarılarda bulunan bir işçi örgütü düşünebiliyor musunuz!

Bu seçkinciliğin (elitism) gerçek temeli gerilla komutanlarının üstün kültür düzeyi, ya da silaha sahip olmaları değil, sınıfsal amaçlarındaki ayrılıktır. Köylülüğün temel sınıfsal amacı toprağa sahip olmaktır. Gerilla liderliğini oluşturan devrimci aydınkesimin temel amacı ise ulusal kurtuluşu gerçekleştirmek için iktidarı ele geçirmektir. Gerilla liderliği, köylülüğü, **kendisini** iktidara taşıması için **kullanmaktadır**. Bu, Mao'nun ordusunun ve partisinin Japonya'ya karşı savaşta ulusal koalisyonun sürmesini sağlayabilmek için toprağa el koymayı amaçlayan kendiliğinden köylü mücadelesini dizginlemiş olmasının nedenini de açıklar.[132]

Ezilen bir ulusun kurtuluş mücadelesi, o ülkenin rejimi ister Cezayir'de olduğu gibi resmen bir sömürge rejimi, isterse Küba'daki gibi emperyalizmin vekilliğini yapan bir rejim olsun, ilerici bir mücadeledir ve desteklenmesi gere-

kir; ancak, bu esas olarak burjuva demokratik bir görev niteliğini korur. Ulus devlet kapitalizmin bir ürünüdür ve proleteryanın misyonu dünyanın devletlere bölünmüş durumuna bir son vermektir. Dolayısıyla, ulusal kurtuluş mücadelesine verilen marksist destek, motivasyon ve yöntem açısından söz konusu mücadeleye verilen burjuva ve küçük burjuva destekten ayrılır. Bunlardan ikincisi için, ulusal kurtuluş kendi ulusal sınırlarını tesis etmek ve dünyanın o parçası üzerinde yönetim hakkını kendi eline almak için verilen bir mücadeledir ve bu yüzden esas olarak bütün 'ulusal' sınıfların etrafında birleşmesi gereken kendi içinde bir amaç olarak görülür. marksistler için ise, ulusal kurtuluş yalnızca bir **araç**, ulusal baskıyı ortadan kaldırmak için verilen bir mücadeledir -çünkü, ulusal baskı uluslararası işçi sınıfının gelecekte bir 'işçi cumhuriyetleri birliği' içinde gönüllü birleşmesinin önünde bir engel oluşturmaktadır. Dolayısıyla, bu, işçi sınıfının devrimi bir sürekli devrim süreci içinde burjuvazinin tatminkar bulduğu toplumsal ve ulusal yatağından daha ileriye taşıyabilmesi için içinde kendi bağımsızlığını muhafaza etmesi gereken bir mücadeledir.

Buraya kadar yazdıklarımızdan açıkça anlaşılması gereken nokta şudur ki, gerilla savaşı stratejisi (işçi devrimine tabi kılınmadığı sürece) bu proleter enternasyonalist bakış açısıyla çakışmaz. Yine, gerilla savaşı teorisinin ve pratiğinin kendisinde açıkça gözlenen bir diğer gerçek de şudur ki, bu Üçüncü Dünya milliyetçi 'marksistleri'nden hiçbiri milliyetçi konumun ötesine geçmeyi başarabilmiş değildir. Bu, bütün diğer argümanlar bir yana bırakıldığında bile, tek başına, bunların 'marksizmi'nin sınıf temelinin proleterya değil, küçük burjuvazi olduğuna işaret eder.[133]

Bu sorunla ilgili olarak geriye değerlendirilmesi gereken son bir nokta daha kalıyor. Ulusal kurtuluş bir kez başarıldığında (eğer uluslararası devrim içinde kendi sınırlarını aşmıyor ise), bunun dünya kapitalizminin son derece sert rekabet ortamında pekiştirilmesi ve muhafaza edilmesi gerekir. Bu durumda, küçük burjuva gerilla seçkinler gru-

bu, kendisini, Bolşeviklerin Rus işçi sınıfının İç Savaş'ta yıkıma uğamasından sonraki konumuyla esas olarak aynı olan bir konumda bulacaklardır -farklılık şudur ki, bu grup uluslararası bir devrimci parti aracılığıyla kendisini dünya işçi sınıfı ile organik olarak ilişkilendirmiş bir konumda olmayacaktır.[134] Bu yüzden, bu küçük burjuva seçkinler grubunun elinde stalinist tercih dışında bir seçim şansı yoktur: işçilerin ve köylülerin sömürüsüne dayalı bir sermaye birikimi sayesinde ekonomik büyümeyi gerçekleştirmek için mücadele ve bunun karşılığı olarak kendi yönetici konumunu yeni egemen sınıf olarak pekiştirme.[135]

Bu durumda iki şey yaşanır. Birinci olarak, kendisini kendi halkına adamış asil gerilla kültü, kendisini ulusun bekası için feda eden bir işçi sınıfı (ve köylü) ideolojisine dönüşür. Sosyalizm, Batı'da Bettelheim ve diğerlerinin ekonomizmin eleştirisi olarak yücelttikleri) bir fedakarlıkçılık ve azla yetinme doktrini haline gelir. İkinci olarak, ulusal devrimin görünüşte radikal ve akışkan yapıları, stalinist, bürokratik tek-parti devleti batağına saplanır. Bu yüzden, Üçüncü Dünya milliyetçiliği ile Sovyet stalinizmi arasındaki paralellik, (Küba'da değil ama Çin'de mevcut) ortak ideolojik ve örgütsel orijinlerden, ya da, (1960'larm başlarından itibaren Çin için geçerli olmayan ama Küba için söz konusu olan bir durum olarak) Rusya'nin yardımına kaçınılmaz olarak bağımlı hale gelmekten daha fazla bir şeyi ifade eder: ortak bir sınıfsal konum ve ortak ekonomik görevler.

Sonuç olarak; Üçüncü Dünya milliyetçi 'marksizmi', kautskicilik ve Stalinizm gibi, kendi orijini içinde proleter devrimin değil, küçük burjuvazinin emek ile sermaye arasında bir yerde duran bir kesiminin ideolojisidir. Bu 'marksizm', kautskicilik ve stalinizm örneklerinde, kendisini sahip olduğu işçi sınıfı temeli üzerine inşa etmiş işçi hareketi bürokrasisinden doğmuştur. Üçüncü Dünya milliyetçiliği örneğinde ise, emperyalizmin baskısı altındaki orta sınıf aydınlardan doğmuştur. Bu, kautskicilik ve stalinizm-

den farklı olarak, ulusal kurtuluş görevinin hala gerçekleştirilmeyi beklediği ülkelerde belli bir 'devrimci' içeriğe sahiptir. Rusya ve Doğu Avrupa'daki stalinizm gibi (ama Batı'daki kautskicilik veya stalinizm değil), belli koşullar altında[136] kendisini egemen sınıf konumuna yükseltme kapasitesine sahiptir. Bir ideoloji olarak, tabiri caiz ise, marksizme çok uzak, kautskiciliğe ve stalinizme çok daha yakındır ve bunun marksizm ya da marksizmin bir versiyonu olarak kabul edilmesi, ancak stalinizmin gerçek marksist geleneği muazzam bir çarpıtmalar dağı altına gömmesi ve proleter marksizmin 1950 ve 60'lı yıllardaki olağanüstü zayıflığı sayesinde mümkün olabilmiştir.

Dolayısıyla, tüm farklılıklarına karşın, kautskicilik, stalinizm ve Üçüncü Dünya milliyetçiliği aralarında pek çok müşterekliğe sahiptir -ulus devlete (milliyetçilik ve devlet mülkiyeti) bağlılık ve işçi sınıfının kendi kurtuluşunu kendisinin gerçekleştirmesi ilkesinin reddi bunların başında gelir. Farklı bir tarihsel seyir içinde ortaya çıkmış olan ütün bu özellikler, Engels tarafmdan daha *Anti-Dühring*'i kaleme aldığı zaman kapitalist gelişmenin nihai aşamasının temel karakteristikleri olarak çözümlenmişti:

> 'Modern devlet, sahip olduğu biçim ne olursa olsun, esas olarak kapitalist bir aygıttır, kapitalistlerin devetidir ve toplam ulusal sermayenin ideal cisimleşmesini ifade eder. Üretici güçleri kendi denetimi altına almada yol katettiği ölçüde, fiilen daha ulusal kapitalist bir niteliğe sahip olur, daha çok yurttaşı sömürür. İşçiler, ücretli işçiler - proleterya- olarak kalmaya devam ederler. Kapitalist ilişkiler ortadan kalkmaz. Aksine doruk noktasına ulaştırılır.'[137]

Bu yüzden, bu 'marksizm'lerin başına gelen şey, nihai olarak proleteryanın sınıfsal mevzilerini terk edip bir sonraki kapitalist aşamayı desteklemek olmuştur.

Marksizmin Marks'ın ölümünden bu yana uğradığı bel-

li başlı[138] revziyonları gözden geçirmiş bulunuyoruz. Şimdi yeniden başlangıç noktamıza, gerçek marksist gelenek konusuna dönebiliriz.

4

Gerçek marksist gelenek

Gerçek marksist geleneği ayırt etmek güç değildir. Bu gelenek Marks ve Engels'le başlar; İkinci Enternasyonal'in (özellikle Rusya ve Almanya'daki) devrimci sol kanadı ile devam eder; Rus Devrimi ve Komintern'in ilk yıllarında doruğuna erişir ve olabilecek en zor koşullarda Sol Muhalefet ve Troçkist hareket tarafından sürdürülür. Bu geleneğin tarihi ve teorisi bizim politik akımımızın üyeleri[139] tarafından öylesine zengin bir biçimde çözümlenmiş, savunulmuş ve yeri geldiğinde eleştiriye tabi tutulmuş bulunuyor ki, burada birkaç genel gözleme yer vermenin yeterli olacağını düşünüyoruz.

Gerçek marksist gelenek, kurucularından sonra önde gelen temsilcileri Lenin, Luxemburg ve Troçki olan gelenektir; bununla birlikte, bu isimlerin etrafında yine isimleri anılmaya değer olan Mehring, Zetkin, erken dönemlerinde Buharin, James Connolly, John McLean, Victor Serge, Alfred Rosmer gibi önemli devrimciler ve yüzbinlerce işçi sınıfı militanı yer alır.

Bu gelenek daima teori ile pratiğin birliğinin arayışında olmuş, dolayısıyla hiçbir zaman kendi başına bir bilgeliğe veya sabit doğmalara yönelme eğilimi göstermeyerek daima marksizmi değişen dünyaya uygulama çabası içinde kalmıştır. Parti teorisi (Lenin), kitle grevi (Luxemburg), sürekli devrim (Troçki), emperyalizm ve dünya ekonomisi (Luxemburg, Buharin, Lenin, Troçki), stalinizmin karşı-devrimci

rolü (Troçki), Faşizm (Troçki) ve marksist felsefedeki aktivist, diyalektik öğenin restorasyonu (Lenin, Gramsci ve Lukacs) bu geleneğin devrimci işçi sınıfı hareketine yaptığı en önemli katkılardır.

Bu gelenek, 1917-23 yılları arasındaki devrimci dönem dışında, varolduğu dönemin büyük bir bölümü boyunca küçük bir azınlığın geleneği olmuştur. Bu talihsiz, ancak kaçınılmaz bir durumdur. Egemen fikirler egemen sınıfın fikirleridir ve işçi kitlesi ancak devrimci mücadele içinde devrimci bilince erişir. Bu yüzden, kitlesel bir marksist hareketle kapitalizmin sürekli bir aradalığı olanaksız bir durumdur. Devrimci marksist geleneğin varlığı kapitalist düzen için bir tehdit oluşturur ve hedefi fiilen gerçekleşmediği sürece bu gelenek kapitalizm tarafından her zaman ortadan kaldırılmaya çalışılacaktır. Bu nedenledir ki, devrimci marksist geleneğin ileri sıçrama ve geri çekilmeleri, son tahlilde işçi sınıfının ileri sıçrama ve geri çekilmelerini yansıtır.

Devrimci marksist gelenek monolitik bir gelenek değildir; canlı, sert tartışmalarla karaterize edilir (örneğin Luxemburg ile Lenin arasında parti ve ulusal sorun konularında, ya da, Lenin ve Troçki arasında Rus Devrimi'nin niteliği konusunda geçen polemikleri, ya da 1917 öncesi ve sonrası Bolşevik Parti içinde yaşanan tartışmaları anımsayın). Bu, yanlışlardan bütünüyle uzak bir gelenek de değildir[140] (örneğin Troçki'nin Rusya'ya ilişkin geliştirdiği devlet çözümlemesinde bu devleti bir işçi devleti olarak nitelemesi). Ancak, üzerinde yükseldiği sınıf temeli ile dünya işçi sınıfı tarafmdan bütünleştirilir ve bu yüzden her marksist kuşağın başarılarının birbiri üzerine eklendiği kümülatif bir nitelik taşır.

Bu, ayrıca bizim geleneğimizdir. İngiltere'deki Sosyalist İşçi Partisi (Socialist Workers Party) ve onun uluslararası örgütleri otuz yılı aşkın süredir bu geleneği sürdürme ve geliştirme çabası içindedir. Tarihsel koşullar henüz bizi savaş, devrim ve karşı-devrim ateşinin alevleriyle yüz yüze

getirmedi. Bunlar, politik hareketleri ve teorileri test eden, onların yetersizliklerini ortaya koyarken ayrıca onlara eksiklerini giderme olanağı veren koşullardır. Dolayısıyla, bizim teorik ve pratik başarılarımız öncelimiz olanlarla karşılaştırıldığında oldukça önemsiz görünüyor. Bununla birlikte, bizim temel teorik katkılarımız ve savunduğumuz ayırt edici politik hat -stalinist devletlere ilişkin devlet kapitalisti çözümleme, Üçüncü Dünya'da yolundan saptırılmış sürekli devrim teorisi, silah ekonomisinin yükselişine ve yeni ekonomik krize ilişkin çözümleme, sendika bürokrasisi eleştirisi- ortak olan iki şeye sahip: Bunlar dünyayı değiştirme mücadelesi içindeki işçi hareketinin yüz yüze bulunduğu gerçek sorunlara karşılık vermek üzere geliştirildiler ve kendilerine başlangıç noktası olarak marksizmin temel ilkesini aldılar-işçi sınıfının kurtuluşunun kendi eseri olacağı prensibi. Lenin *Sol Komünizm*'de şunu söylüyordu: 'Doğru devrimci teori... nihai biçimini ancak gerçekten kitlesel ve gerçekten devrimci bir hareketin pratik eylemliliği ile yakın ilişki içine girdiğinde alır.' Kuşkusuz, teori ile pratik arasındaki bu birliği başarmak bizim gelecekte karşılaşacağımız en temel görevimiz olacaktır.

NOTLAR

1. Troçki, *The Permanent Revolution and Results and Prospects*, New York 1969, sayfa: 1.

2. Lukacs, *History and Class Consciousness*, Londra 1971, sayfa: 1.

3. Marksizmin yönteme indirgenmesi, ironik bir biçimde, İngiliz İşçi Partisi içindeki Militant grubunun konuşmalarında ve yazılarında yeniden ortaya çıktı (örneğin bkz. *Socialist Worker* gazetesinde Laurence Coates, 8 Ocak 1983). Kuşkusuz, Militant grubuna göre, marksizm teorik bir tavır alış sorunu değil, devrim, proleterya diktatörlüğü gibi savunulması kararlılığı gerektiren sorunlardan kaçınmak için başvurulan kaçamak bir siyasi slogandır.

4. Lukacs, a.g.e., sayfa: 1.

5. Troçki, *In Defence of Marxism*, Londra 1966, sayfa: 11.

6. Marks, *Preface to a Critique of Political Economy*, *Selected Works* içinde, cilt: 1, Moskova 1969, sayfa: 503.

7. *Karl Marx: Selected Writings*, ed. D. McLellan, Oxford 1978, sayfa: 63.

8. a.g.e., sayfa: 63.

9. Bkz. *Theses on Feuerbach*.

10. Engels, 'On the History of Early Christianity', Marks-Engels, *Basic Writings on Politics and Philosophy* içinde, New York 1978, sayfa: 209.

11. Engels, *Anti-Dühring*, Pekin 1976, sayfa: 18.

12. *Karl Marx: Selected Writings*, a.g.e., sayfa: 212.

13. a.g.e., sayfa: 231.

14. a.g.e., sayfa: 231.

15. *Towards a Critique of Hegel's Philosophy of Right: Introduction* (1844), a.g.e., sayfa: 73. Burada ayrıca Engels'in Manchester'de İngiliz

işçi sınıfı ile olan deneyimi temelinde o sıralar oynadığı rolü de not etmeliyiz.

16. Aktarıldığı yer, Lenin, *What Is To Be Done?*, Moskova 1969, sayfa: 40.

17. a.g.e., sayfa: 32.

18. Bkz. J. Molyneux, *Marxism and the Party*, Londra 1978, sayfa: 46-50.

19. *Karl Marx: Selected Writings*, a.g.e., sayfa: 229.

20. Marx to Weydemeyer, 5 Mart 1982, a.g.e., sayfa: 341.

21. Lenin, *Collected Works*, Moskova 1962, cilt: 25, sayfa: 412.

22. Bkz. K. Mannheim, *Ideology and Utopia*, Londra 1976. Mannheim, bağımsız entellektüelleri kendi toplumsal konumlarının ötesine geçmeye ve birbirlerinden farklı ve toplumsal olarak belirlenmiş bakış açılarının tümünün bir sentezine varmaya en yetenekli grup olarak tanımlamıştır. Nigel Harris ise, bu anlayış ile 'Kautsky'nin (Lenin'in erken dönemlerde koya etmiş olduğu) açık entellektüel seçkinciliği' arasındaki paralelliğe dikkati çeker, bkz. *Beliefs in Society*, Londra 1971, sayfa: 222.

23. Bkz. Marks'ın Feuerbach üzerine tezlerinin ikincisi. Bu argümanın bilim tarihinden gerekli örneklerle genişletilmiş bir versiyonu için bkz. Peter Binns, 'What are the tasks of Marxism in Philosophy?', *International Socialism*, 2:17.

24. Gramsci'nin belirtmiş olduğu gibi, buradaki 'nesnel' sözcüğünden 'tarihötesi veya insanötesi bir nesnellik' değil, fakat 'insansal açıdan bir nesnellik' anlaşılması koşuluyla; bkz. Gramsci, *Selections from the Prison Notebooks*, Londra 1971, sayfa: 445-6.

25. Kapitalist toplum, yabancılaşmış emeğe dayanmış olduğu için, erkek ve kadından bağımsız ve onların kontrolünün ötesinde bir varlık kazanmış olarak görünür. Toplumu, onu oluşturan ve 'toplumsal gerçekleri varlığı kaçınılmaz şeyler' olarak görerek onu savunan insanların dışında yer alan moral bir gerçeklik olarak kabul eden burjuva sosyolog Emile Durkheim ve 'Tarih özneleri olmaksızın ilerleyen bir süreçtir' iddiasını öne süren stalinist felsefeci Louis Althusser'in ikisi birden aynı şeyleştirme (reification) yanılgısına düşerler -yabancılaşmanın maddi gerçekliğinin basit bir yansıması olan entellektüel bir süreç.

26. Bununla birlikte,

burjuva çağın bilimi ile sosyalist çağın bilimini geniş ölçüde birbirinden ayırt etmenin gelecekte mümkün olabileceği olasılığını da belirtmek gerekir.

27. Lenin, *The Three Sources and Three Components of Marxism*, Moskova 1981, sayfa: 7.

28. Burjuvazi her zaman için bu konumda değildi. Kendisini egemen sınıf olarak örgütlemek için çabaladığı ilk dönemlerde toplumu değiştirmeye ihtiyacı vardı. Kendi teorisyenlerinin felsefede (Descartes'tan Hegel'e), politikada (Machiavelli'den Rousseau'ya) ve ekonomide (Smith ve Ricardo) büyük başarılar kaydetmelerinin nedeni de budur. Yine, bu olgu, Marks'ın gerçek bilimsel keşifler yapmış klasik politik iktisatçılarla daha sonra gelen dönemlerdeki burjuvazinin 'kiralık profesyonel boksörleri' arasında yapmış olduğu ünlü ayrımın nedenini de açıklar.

29. Marks, *The German Ideology*, New York 1947, sayfa: 40.

30. Lukacs, *Lenin*, Londra 1970, sayfa: 9.

31. a.g.e., sayfa: 90.

32. Marks-Engels, *Selected Works*, Moskova 1962, cilt: 2, sayfa: 80.

33. Marks, 'İnsan anatomisi maymun anatomisinin kodunu içerir' diye yazarken aynı metodolojik noktaya dikkati çekiyordu; Marks, *Grundrisse*, Harmondsworth 1973, sayfa: 105.

34. Örneğin: 'İnsanlar kendi geçim araçlarını üretmeye başlar başlamaz kendilerini hayvanlardan ayırt etmeye de başlarlar.' *Karl Marx: Selected Writings*, a.g.e., sayfa: 160.

35. Marks-Engels, *Selected Works*, a.g.e., cilt: 2, sayfa: 91.

36. Bkz. Marks, *Critique of the Gotha Programme*, a.g.e., sayfa: 27-28.

37. Aynı nedenden ötürü ulusların kendi kaderlerini tayin hakkının desteklenmesi otomatik bir ilke değildir. Bunun işçi sınıfının bir bütün olarak çıkarlarına karşı düştüğü ve bu yüzden de gerici bir nitelik taşıdığı durumlar vardır. Bunun örnekleri: 19. yüzyıldaki Slav milliyetçiliği, (Marks'ın değerlendirmesine göre) Birinci Dünya Savaşı sırasında Sırpların kendi kadarini tayin talebi ve günümüzdeki Gal ve İskoç milliyetçiliği.

38. Engels, 'Karl Marx', Marks-Engels, *Selected Works*, a.g.e.,cilt: 2, sayfa: 164 içinde.

39. *Karl Marx: Selected*

Writings, a.g.e., sayfa: 167-8.

40. 'Materyalizmin nasıl kaçınılmaz olarak komünizm ve sosyalizm ile ilişkili olduğunu materyalizmin insanın özündeki iyilikseverliği, eşit entellektüel becerisi, sınırsız ve her şeye kadir deneyim kapasitesi... çevrenin insan üzerindeki etkileri konusunda ortaya koyduğu öğretiye bakarak görmek için öyle muazzam çabalara gerek yoktur.' *Karl Marx: Selected Writings*, a.g.e., sayfa: 154.

41. Marks, Feuerbach Üzerine Birinci Tez.

42. Marks, Feuerbach Üzerine Üçüncü Tez.

43. a.g.e.

44. Karl Marks, *Early Writings*, ed. T. B. Bottomore, Londra 1963, sayfa: 202.

45. a.g.e., sayfa: 203.

46. Engels, 'Speech at the graveside of Kari Marx', Marks-Engels, *Selected Works*, a.g.e., cilt: 2,
sayfa: 167.

47. Marks, 'Preface to a Critique of Political Economy', *Karl Marx: Selected Writings*, a.g.e., cilt: 2, sayfa: 167.

48. a.g.e., sayfa: 214.

49. Marks, *Early Writings*, a.g.e., sayfa:69.

50. a.g.e., sayfa: 120.

51. a.g.e., sayfa: 59.

52. Burada geçen 'çöküş' sözcüğü sistemin kendi varlığına kendisi son vermesi değil, derin bir kriz içine girerek kendi yıkımını olanaklı hale getirmesi anlamına gelir.

53. Bu salt teknik bir sorun değildir; *Kapital*'in **emeğin** ve değer teorisinin üzerine inşa edilmiş olması, veya metanın ikili karakterinin emeğin ikili karaterinden (somut ve soyut emek) ileri gelmesi bir rastlantı olarak görülemez.

54. Marks, *Early Writings*, a.g.e., sayfa:129.

55. a.g.e., sayfa: 132.

56. a.g.e., sayfa: 122.

57. Marks, *Capital*, Londra 1974, sayfa: 582.

58. Marks, *Early Writings*, a.g.e., sayfa:604.

59. Marks, *Capital*, cilt: 1, sayfa: 604.

60. Bu pasajların çoğuyla ve genç Marks/yaşlı Marks tezlerinin çürütülmesiyle ilgili olarak bkz. Istvan Meszaros, *Marx's Theory of Alienation*, Londra 1975, sayfa: 217-53. Yabancılaşmış emeğin Kapital'in tüm yapısı ve mantığı açısından taşıdığı önemin gösterilmesi ile ilgili olarak eksik ama oldukça başarılı bir çalışma için bkz. Raya Dunayevskaya, *Marxism and*

Freedom, New York 1964.

61. Marks, *Capital*, cilt: 3, Moskova 1966, sayfa: 250.

62. Lukacs, *History and Class Consciousness*, a.g.e., sayfa: 53-4 ve 63-4; ayrıca Dunayevskaya, *Marxism and Freedom*, a.g.e., sayfa: 143.

64. Hilferding, Preface to *Finance Capital*, aktaran Peter Binns, a.g.e., sayfa: 123.

65. Lenin, 'Our Programme', 1899.

66. Lenin, 'The Historical Destiny of the Teaching of Kari Marx', 1913.

67. Bu argüman, Nigel Harris'in marksizmin transformasyonları ile ilgili olarak *Beliefs in Society* adlı çalışmasında geliştirdiği düşüncelere çok şey borçludur.

68. Reformizmin tohumlarının daha baştan itibaren SPD içinde mevcut olduğu Marks'ın 'Critique of the Gotha Programme' adlı çalışmasından ve Marks-Engels'in 'Circular Letter' (bkz. *Selected Correspondence*, Moskova, 1965, sayfa: 327) adlı mektupta yazdıklarından anlamak mümkün.

69. 1900 ile 1905 arasında yıllık ortalama 1.171 grev olmuş ve bunlara yine yıllık ortalama 122.606 işçi katılmıştı. (Rakamlar *Soztalgeschichtliches Arbeitsbuch, Materialien zur Statistik der Kaiserreichs 1870-1914*, Münih 1975, sayfa: 132'den alındı.)

70. Karl Kautsky, *The Class Struggle* (Erfurt Programme), New York 1971.

71. a.g.e., sayfa: 7.

72. a.g.e., sayfa: 8.

73. a.g.e., sayfa: 88.

74. a.g.e., sayfa: 7.

75. a.g.e., sayfa: 159.

76. Marks, *The First International and After*, Harmondsworth 1974, sayfa: 80.

77. Karl Kautsky, *The Class Struggle*, a.g.e.

78. Aktaran M. Salvadori, *Karl Kautsky and the Socialist Revolution*, Londra 1979, sayfa: 22.

79. Bununla İngiliz İşçi Partisi içindeki 'en önde gelen 200 tekelin kamulaştırılması' anlayışına sahip *Militant* grubunun savunduğu strateji arasındaki çarpıcı benzerlik dikkate değerdir -farklılık ise, Kautsky halihazırda 'kendisini sosyalist politikalara vakfetmiş' bir kitle partisine sahipken *Militant* grubunun henüz böyle bir parti olmak için çabalıyor olmasıdır.

80. Aktaran M. Salvadori, a.g.e., sayfa: 162.

81. Karl Kautsky, *The*

Class Struggle, a.g.e., sayfa: 189.

82. Kautsky, aktaran Lenin, *Marxism on the State*, Moskova 1976, sayfa: 78.

83. Bkz. Rosa Luksemburg'un kusursuz çözümlemesi, *The Mass Strike, the Political Party and the Trade Union.*

84. M. Salvadori, a.g.e., sayfa: 108.

85. a.g.e., sayfa: 111. Burada bunun Kautsky'nin 'proleterya diktatörlüğü sorunu geleceğe bırakılabilir' şeklindeki görüşüyle olan paralelliğe dikkati çekmek gerekir.

86. a.g.e., sayfa: 110.

87. Bu temaların daha da geliştirildiği bir çalışma için bkz. John Molyneux, *Leon Trotsky's Theory of Revolution*, Brighton 1981, Giriş bölümü.

88. Bu konuda Rusya'da durumun neden farklı olduğu sorusunun (ki burada Lenin'in bireysel tutumundan çok Lenin'in bu tutumunun neden enternasyonalist yoldaşları Luksemburg ve Liebknecht'in tutumundan daha çok destek bulduğu üzerinde durulmalıdır) materyalist bir açıklamasını arayanlar Rusya'da gelişmiş bir işçi aristokrasisinin yokluğunun bunda önemli bir faktör olduğunu dikkate almalıdırlar.

89. Aktaran M. Salvadori, a.g.e., sayfa: 324.

90. Lenin, *Collected Works*, Moskova 1962, cilt: 33, sayfa: 65.

91. Burada bir seçimden söz ediyorum, çünkü Bolşevik kadrolar iktidar ile ilkeler arasında bir seçim yapmak zorundaydılar (tereddüte düşenler bunun her ikisini de yitirdiler); ancak, verili koşullarda büyük çoğunluğun (bir başka yerde olayların gidişini bütünüyle değiştirecek bir devrimin olmaması dolayısıyla) tercihini iktidardan yana yapması kaçınılmazdı.

92. Aktaran Isaac Deutscher, *Stalin*, Harmondsworth 1976, sayfa: 272.

93. Stalin bir birey olarak bu maskenin ardına saklanmaya uygun bir kişiydi; ikiyüzlülük, yalan ve aldatmaca kişiliğinin bir parçası haline gelmiş görünüyordu.

94. Bkz. Marks'ın *The German Ideology*'deki ifadesi: 'Komünizm ancak egemen halkların 'birdenbire' ve eşanlı olarak harekete geçmesiyle mümkün olabilir; bu ise üretici güçlerin evrensel ölçekte gelişmiş olmasını ve dünya ticaretinin komünizme bağlı olmasını öngerektirir.' *Karl*

Marx: Selected Writings, a.g.e., sayfa: 171. Ayrıca bkz. Engels, *The Principles of Communism*, Londra (tarihsiz), sayfa: 15.

95. 'Sosyalizmin tek bir ülkede nihai zaferi olanaksızdır. Bizim Sovyet iktidarını destekleyen işçi ve köylü birliğimiz büyük dünya ordusunun birliklerinden yalnızca biridir.' Lenin, *Collected Works*, a.g.e., cilt: 26, sayfa: 470-1. Lenin'in tek ülkede sosyalizm ile ilgili ifadelerinin pek çoğu Troçki tarafından *The History of the Russian Revolution* (Londra 1977, Ek II, sayfa: 1219-57) adlı çalışmasında bir araya toplanmıştır.

96. Aktaran Troçki, *The Third International After Lenin*, New York 1970, sayfa: 36.

97. Stalin, *The Foundations of Leninism*, Pekin 1975, sayfa: 212.

98. Bkz. a.g.e., sayfa: 28-9.

99. Troçki, *The Revolution Betrayed*, Londra 1967, sayfa: 212.

100. Engels'in Danielson'a gönderdiği Eylül 1892 tarihli mektup, aktaran N. Harris, *Of Bread and Guns*, Harmondsworth 1983, sayfa: 168.

101. Stalin, 1931'de işyeri yöneticilerine yaptığı konuşma, aktaran Isaac Deutscher, a.g.e., sayfa: 328.

102. Lenin, *Collected Works*, a.g.e., cilt: 10, sayfa: 411.

103. Bkz. J. Stalin, *On the Opposition*, Pekin 1974, sayfa: 595-619.

104. Bkz. J. Stalin, *Marxism and Problems of Linguistics*, Pekin 1976, sayfa: 48.

105. Engels, aktaran Lenin, *State and Revolution*, Pekin 1970, sayfa: 76.

106. Bkz. Isaac Deutscher, a.g.e., sayfa: 472-9.

107. Lenin, *The State and Revolution*, a.g.e., sayfa: 6.

108. Troçki, *The Third International After Lenin*, a.g.e., sayfa: 72.

109. Bu sürece dahil olan diğer faktörler şunlardı: Sovyetler'in nükleer güç eşitliğine ulaşmasından sonra Sovyet stalinizminin batı stalinizmine duyduğu ihtiyacın azalması; Kruşçev'in 1956'da Stalin'i suçlamasının ardından ideolojik otoritesini yitirmesi; Yugoslav ve Çin ayrılıkçılığının yanısıra 1956 Macaristan ve 1968 Çekoslovakya ayaklanmalarının yarattıkları etkiler.

110. Hatta, (çoğunluğu

komünist partilerin dışında olan solcu eleştirmenler olmakla birlikte) işçi konseylerinin parlamento ile birleştirilmesini öngören merkezci yaklaşımı yeniden diriltenler var. Bu, kitlesel bir basınç altında, 1917'de Menşevikler ve 1919 Alman Devrimi sırasında USPD (Bağımsız Sosyal Demokrat Parti) tarafından savunulmuş olan politikaydı ve her iki durumda da sovyetlerin gücünü zayıflatmak ve işçi sınıfını hareketsiz hale getirmek için kullanıldı.

111. Lenin, 'Thesis on National and Colonial Question', *Theses, Resolutions and Manifestos of the First Four Congresses of the Third International*, Londra 1980, sayfa: 77.

112. a.g.e., sayfa: 77.

113. a.g.e., sayfa: 80.

114. a.g.e., sayfa: 80-81.

115. Stalinizmin kendi kampındaki ezilen uluslara karşı tamamen farklı bir tavır takınmış olduğunu belirtmek gerekir. İster Sovyetler Birliği içinde veya Doğu Avrpa'da, ister kendi 'nüfuz bölgesi' (Afganistan) içinde olsun, bu ulusal hareketler acımasızca bastırıldılar.

116. Çin Komünist Partisi'nin yüz yüze olduğu güçlükler, Komintern'in o sıralar izlediği derhal silahlı ayaklanma hazırlıklarına girişilmesini öngören 'üçüncü dönem' politikası sonucu daha da derinleşti. Bkz. N. Harris, *The Mandate of Heaven*, Londra 1978, sayfa: 16-18.

117. Che Guevera, *Guerilla Warfare*, New York 1967, sayfa: 16. Ayrıca: 'Gerilla savaşçısı kendi eylemini az nüfuslu kırsal alanlarda yürütecektir.'

118. Köylülüğün bu şekildeki kavranışının çoğu kez Çarlık Rusyası'nda Narodniklerin ve Sosyalist Devrimcilerin yapmış oldukları gibi 'halk' sözcüğünün arkasına gizlendiğini belirtelim.

119. 'Çinde olanlar, üretim güçlerinin düşük bir gelişmişlik düzeyinde olmasının toplumsal ilişkilerin sosyalist dönüşümü önünde bir engel olmadığını kanıtlar.' C. Bettelheim, *Class Struggle in the USSR, 1917-1923*, Hassocks 1976, sayfa: 42. Bettelheim'a yönelik eleştiriler için bkz. N. Harris, 'Mao and Marx', *International Socialism* (ilk seri) 89 ve A. Callinicos, 'Maoism. Stalinism and the USSR', *International Socialism* (yeni seri) 2:5.

120. 'Devrimin tüm

biçimde yeniden eğitime tabi tutulmuş burjuva sağcıların yanısıra toplumumuzun burjuvazisiyle ilişki içindeki liderler' olarak itham edilmesidir; bunu 1977'de 'Dörtlü Çete'nin 'toprak sahiplerinin, zengin köylülerin, karşı-devrimcilerin, kötü unsurların, eski ve yeni diğer burjuva unsurların partimizdeki temsilcileri' olarak suçlanması izleyecektir. Aktaran David Buxton, 'Another Goodbye to all that', *Radical Philosophy*, Yaz 1979, sayfa: 32.

125. Bunun bir kanıtı olarak bkz. Y. Gluckstein, *Mao's China*, Londra 1957, sayfa: 378.

126. *Karl Marx: Selected Writings*, a.g.e., sayfa: 317-8.

127. Ayrıntılar için bkz. Y. Gluckstein, a.g.e., sayfa: 174-8.

128. Bu, Lenin'in 1903'te Menşeviklerle ayrılığa düştüğü önemli noktalardan biriydi. Bkz. Lenin, *One Step Forward, Two Steps Back*, Moskova 1969, sayfa: 66 ve J. Molyneux, *Marxism and the Party*, a.g.e., sayfa: 53.

129. Che Guevera, a.g.e., sayfa: 43.

130. a.g.e., sayfa: 43.

131. Her Kızıl Ordu askeri tarafından ezberlenen ve koşullarının varolmasını beklemek zorunlu değildir; ayaklanma bu koşulları yaratabilir.' Che Guevera, a.g.e., sayfa: 15.

121. Köylü devriminin Frantz Fanon ya da Malcolm Caldwell gibi açıkça anti-proleter teoriler geliştirmiş olan savunucularından farklı olarak, bkz. F. Fanon, *The Wretched of the Earth*, Harmondsworth 1970, özellikle sayfa: 86, M. Caldwell, 'The Revolutionary Role of the Peasants', *International Socialism* (ilk seri) 41.

122. Aktaran T. Cliff, 'Permanent Revolution, *International Socialism* (ilk seri) 61, sayfa: 21.

123. 'Parti, işçilerin 1928'de parti üyelerinin yüzde 10'unu, 1929'da yüzde 3'ünü, Mart 1930'da yüzde 2.5'ini kapsadığını... ve yıl sonunda fiilen hiç işçi üyesi olmadığını kabul etmiştir. O tarihten Mao'nun nihai zaferine kadar geçen süre içinde partide varlığından söz edilebilir bir sanayi işçileri grubu olmadı.' a.g.e., sayfa: 20.

124. Bunun iyi bir örneği Deng Siao Peng fraksiyonunun 1976'da 'toprak sahipleri, zengin köylüler, karşı-devrimciler, kötü unsurlar, kötü bir

günlük olarak yinelenen 'Sekiz Nokta'dan bazıları. Diğerleri de benzer bir nitelik taşır.

132. Bunun bir dökümantasyonu için bkz. Y. Gluckstein, a.g.e., sayfa: 180-84 ve N. Harris, *The Mandate of Heaven*, a.g.e., sayfa: 24-8.

133. Bazı geri ülkelerdeki küçük burjuvazinin (sürekli devrim teorisinin beklentilerinin aksine) bu rolü oynama yeteneğine nasıl kavuşmuş olduğu T. Cliff tarafından çözümlenmiştir, bkz. T. Cliff, 'Permanent Revolution', a.g.e., ve N. Harris, 'Perspectives for the Third World', *International Socialism* (ilk seri), 42.

134. Bir başka farklılık da şudur ki, bu seçkinler grubu kurumlaşmış bir işçi iktidarının mirası tarafından engellenmemekte, dolayısıyla stalinizmin yüz yüze kalmış olduğu muhalefetle karşılaşmamakta ve stalinizmin aksine bir karşı-devrime ihtiyaç duymamaktadır. Rusya'nın 1930'lardaki tasfiyeleri ve çalışma kamplarıyla karşılaştırıldığında görece yumuşak bir görünüm arz etmesinin nedeni de budur.

135. Bkz. Lenin'in ulusal kurtuluşun bu iki boyutu ile ilgili yorumu. 'Feodal uykudan uyanan kitlelerin ulusların egemenliği için tüm ulusal baskılara karşı mücadelesi ilericidir. Bu yüzden, ulusal sorunun tüm aanlarında en kararlı ve en tutarlı demokratik tavrı göstermek bir marksist için bağlayıcı bir görevidir. Bu görev esas olarak negatif bir görevdir. Ancak, proleterya milliyetçiliği destekleyerek bu sınırın ötesine geçemez, çünkü bu sınırın ötesinde milliyetçiliği **kuvvetlendirmek** için çabalayan burjuvazinin 'poziitif' aktivitesi başlar.' Lenin, 'Critical Remarks on the National Question', Ekim-Aralık 1913.

136. Bunlar, burjuva mülkiyetinin aşırı zayıflığı ve parçalanmışlığı ile işçi sınıfının pasifliğidir.

137. Marks-Engels, *Selected Works*, cilt: 2, a.g.e., sayfa: 149.

138. Başlangıçta, Perry Anderson'ın tanımlamasıyla 'Batı marksizmi' olarak anılan teorilerin bir çözümlemesinin de bu çalışmaya dahil edilmesini düşünmüştük; ancak, çoğu zaman olduğu gibi, bu çalışma kaleme alınışı sırasında gelişti ve yer darlığı yüzünden başlangıçtaki bu tasarımızı gerçekleştiremedik. Şunu söylemekle yetinelim ki, Lukacs'ın ilk çalışmaları ve Gramsci dışarıda kalmak üzere (bu ikisi Bolşevik geleneğin içinde yükselmiştir)

'Batı marksizmi'nin önde gelen tüm isimleri (Marcuse ve Frankfurt Okulu, Della Volpe ve Coletti, Althusser, Poulantzas vd.), aralarındaki felsefi farklar ne olursa olsun, uluslararası proleterya devrimini reddetme, intelligentsia'nın üst katmnlarından geliyor olma ve genellikle stalinizmin şu ya da bu biçimiyle bağlılık içinde olma konularında aynı ortak paydaya sahiplerdir.

139. Örneğin, T. Cliff, *Rosa Luxemburg*, Londra 1959, T. Cliff, *Lenin*, 4. Cilt, Londra 1975-9, D. Hallas, *Trotsky's Marxism*, Londra 1980, A. Callinicos, *The Revolutionary Ideas of Karl Marx*, Londra 1983. Bu yazarlar -ve bu çalışmanın yazarı- İngiliz Sosyalist İşçi Partisi (British Socialist Workers Party) üyesidirler.

140. Bu yanlışların önemli oldukları yerlerde - örneğin Rosa Luksemburg'un ulusal sorun üzerine fikirleri ya da Troçki'nin Rusya konusundaki çözümlemesi- proleter bakış açısından ayrılma eğilimi gösterdikleri ileri sürülebilir. Oysa, burada önemli ve belirleyici olan şey şudur ki, söz konusu yanlışlar marksistlerin bütüncül dünya görüşünün temel niteliklerine ilişkin değil, ikincil sayılabilecek sorunlarına ilişkin yanlışlardır.

GERÇEK MARKSİST GELENEK

Marks "ben marksist değilim" diyordu. 1870'lerde diyalektik bir şaka olan bu sözler günümüzde karmaşık bir politik soruna dönüştü. Bugün sayısız marksizm anlayışları oluştu. Üçüncü Dünyacılık, sosyal demokrasi, stalinizm, ulusal kurtuluş hareketleri, vb. Bunların hepsi marksist olduklarını iddia etmekteler. Bu küçük kitapçık, bu yumağı çözebilmek ve "gerçek marksist gelenek nedir?" sorusuna cevap verebilmek için bir dizi kriteri oluşturmaya çalışmakta.

Z
Yayınları
ISBN 975 7972-10-X